

## NAPAD NA UDBINU

Udbina je naselje (varošica) na južnom rubu Krbavskog polja. Smeštenaje na brdu apsolutne nadmorske visine 830 m (ostaci turske tvrđave - Gradina 849 m), a relativne visine 180 m od dna polja, na vrhu severozapadnog dela golog oko tri kilometra izduženog grebena koji se naglo izdiže iz Krbavskog polja. Izrazito jakog, taktičko-topografski dominantnog položaja nad većim delom Krbavskog polja, između moćnog grebene Plješevice i vrletnog Ličkog sredogorja, imala je često veliki vojni značaj u raznim vojevanjima po ovim krajevima kroz istoriju.<sup>14)</sup>

Sticajem okolnosti, u kojima se razvijao narodnooslobodilački pokret između reke Une i planine Velebita, Udbina je i u našim savremenim uslovima jedno vreme imala određeni vojni i politički značaj. Osim što je bila sedište sreza, ona je u tadašnjim prilikama bila i važna raskrsnica puteva koji su se u njoj sticali, odnosno iz nje zrakasto vodili prema Donjem Lapcu, Korenici, Gospiću preko Vrebačke staze, Lovincu pa opet prema Gospiću ili Gračacu i prema Bruvnu i zatim Gračacu.

U leto 1942. godine u Lici je postojala jedinstvena prostrana slobodna teritorija, tada najveća u Hrvatskoj, koja se u neprekidnoj povezanosti prostirala od gornjeg Pounja do železničke pruge Vrhovine - Gospić - Knin, a mestimično i preko pruge (u Kosinju, Divoselu, Počitelju i dr). Pravcem sever-jug ona se protezala od Plitvica i Vrhovina (a delimično i na prostoru srezova Otočac i Brinje) do iznad Knina. U tome, za tadašnje prilike velikom prostoru, Udbina je bila jedino neprijateljsko ustaško uporište smešteno skoro u samom centru slobodne teritorije. Svojim položajem ona je unosila nesigurnost, otežavala normalne veze i ometala svakodnevni život i rad na slobodnoj teritoriji. Izolovana, ali ne i taktički čvrsto opsednuta, ona je prkosila NOP-u, namećući mu potrebu za stalnim angažovanjem snaga za zaštitu okolnih srpskih sela. Bilo je očigledno da neprijatelj drži Udbinu kako bi mu poslužila kao jak oslonac za osvajanje slobodne teritorije i uništenje partizanskih snaga. Prema tome, interesi daljeg stabilnog razvoja pokreta iziskivali su neodložno uklanjanje tog opasnog ustaškog uporišta iz centra slobodne teritorije. Stoga je Štab grupe partizanskih odreda za Liku napao Udbinu (prvi put) 3. juna 1942. godine, bataljonima: »Krbava«, »Pekiša Vuksan« i delovima bataljona »Mićo Radaković« koji je još bio u formiranju.

14) Udbina ima značajno mesto u hrvatskoj istoriji. U srednjem veku je utvrđeno sedište krbavske županije, nešto ranije i krbavskog biskupa. Kada su Turci počeli prodiranja u Hrvatsku i Sloveniju preko nje je vodio južnoličko-krbavski pravac prodiranja, koji je polazio od Ključa a završavao se u Primorju. Pod Udbinom, uz rečicu Krbavu, odigrala se 9. septembra 1493. godine poznata krbavska bitka između vojske hrvatskog plemstva pod banom Emerikom Derenčinom i bosanskog sandžak-bega Hadum Jakob-paše u kojoj je hrvatska vojska za oko sat vremena bila uništena. Turci su je osvojili 1527, opravili tvrđavu i pretvorili je u jak oslonac daljim osvajanjima u Hrvatskoj, naročito prema Senju. Za vreme Turaka ona je bila jedna od kapetanija ličkog sandžaka. U njoj se 1577. nalazila posada od 300 konjanika i 500 pešaka, a grad je bio sedište kapetana, kadije, dizdara i više aga. U oslobađanju Like 1689. turske trupe iz ostalih ličkih gradova povukle su se na Udbinu dajući odsudno brane. Opsednute 3. jula, predale su se 21. jula pošto su ostale bez vode i pomoći spolja. Od tada je Udbina bila jako uporište u borbi protiv Turaka - »straža protiv Turaka«. Do 1941. ona je bila sedište sreza za opštine Podlapac i Udbina.

U dvodnevnoj borbi, zbog mnogih propusta, pretrpljen je neuspeh uz gubitke od 6 mrtvih i 20 ranjenih boraca, dok su neprijateljski gubici bili 6 mrtvih i 7 ranjenih vojnika.<sup>15</sup>

Posadu na Udbini činili su Italijani od okupacije do početka aprila 1942. godine. Pored njih bili su oružnici (žandarmi) i ustaše koje su činile mnoge zločine nad srpskim življem. Od ustanka, a naročito kada su se osetili ugroženi jer su partizanske snage osetno narasle, početkom 1942. godine Italijani su pristupili utvrđivanju Udbine u tipu poljske fortifikacije, radeći na tome sve dok, u okviru napuštanja garnizona u trećoj i drugoj okupacionoj zoni, nisu napustili i Udbinu.

U Udbinu je tada, početkom aprila, smeštena domobransko-oružnička posada, sastava: 19. satnija (prebačena iz Otočca) 12. domobranske pješačke pukovnije 2. pješačke divizije (štabovi su im bili u Bihaću) i Ličko-oružnička udarna bojna, koje su zajedno 3. juna (pri prvom napadu) imale 300 vojnika. Pored toga, tu je bio vod oružnika (oko 30 ljudi), koji su obrazovali oružničku postaju (žandarmerijsku stanicu) Udbina. Ove snage su kasnije pojačavane. Avionima su im prebačena dva topa i nekoliko mitraljeza sa posadama i puške za naoružavanje oko 100 civila - ustaških milicionara. Prema tome, pri napadu 2. brigade u Udbini se zatekla neprijateljska posada jačine jedne kombinovane bojne, od preko 400 dobro naoružanih vojnika. Štab 2. ličke brigade imao je sledeće podatke: 270 domobrana, 30 oružnika i 90 naoružanih civila. Ukupno 390 ljudi, što se može smatrati približno tačnim.<sup>16</sup>

Domobransko-oružnička posada je nastavila započeto utvrđivanje. Razvijali su nove fortifikacijske objekte, a doterivali i usavršavali postojeće, tako da se dobio solidno izrađen i potpuno razvijen rovovski sistem odbrane kružnog oblika u vidu čvora ili ježa. Rovovi su bili punog profila, na pogodnim mestima izrađeni su bunker i mitraljeska i puškomitraljeska gnezda. Rovovi su se protezali uglavnom vojničko-topografskom ivicom brda, na oko 50 do 100 (ponegde i više) metara od kuća na rubu varošice (kuće po padini bile su ispuštene). Ispred rovova oko celog uporišta bila je postavljena neprekidna jednoredna, a na važnijim i ugroženijim pravcima, i dvoredna mreža bodljikave žice. Jače zgrade bile su takođe pripremljene za odbranu. Ispred rovova uklonjeno je sve (stabla, grmlje, ograde i ostalo) što je moglo napadaču poslužiti kao zaklon. Dobio se idealan brisani prostor niz padinu dubine do oko 200 metara, a negde i više. Sistem vatre bio je potpuno razvijen, planski postavljen i dobro organizovan, a u prvom napadu čak i efikasno isproban. Upravo iz ove borbe udbinska posada je mogla izvući valjana iskustva i pouke, što je ona sigurno i učinila. Otklonila je uočene slabosti i napad brigade dočekala još organizovanije i spremnije. Kružna odbrana u nevelikom naseljenom mestu, organizovana u vidu čvora sa prečnikom od oko 1.000 metara, omogućavala je lako i brzo manevrisanje snagama na ugrožena mesta sa trenutno manje ugroženih, što su oni u toku borbe veoma značajki koristili.

15) Zb V-5, d. 40,47; AVII k. 11, br. reg. 8/1-4, k. 53, br. reg. 6/1-3, k. 214, br. reg. 29/3-1. VIG br. 6/1959. i br. 3/1980.

16) Zb V-6, d. 49, AVII, k. 13, br. reg. 21/1, 23/1-10, k. 53, br. reg. 6/1-3, 6/1-24, k. 146, br. reg. 30/4-3. Pomenute snage Ličke oružničke udarne bojne u Udbini činio je »Oružnički naučni sklop novaka« (oružnika pripravnika, početnika) kojim je komandovao poručnik Božidar Ognjanovac. Pri napuštanju Udbine (14. decembra 1942) ovaj sklop je stigao u Lovinac sa 117 vojnika (AVII, k. 16, reg. br. 17/1-26, k. 17, reg. br. 4/1-60, 8/1-5). Posle napada 3. juna, iz Udbine golubovima su poslata tri uzastopna izveštaja (7, 8. i 9. juna) u kojima se izveštava o napadu, stanju posade i traže hitno topovi, mitraljezi, puške, municija i pojačanje u ljudstvu, naglašavajući »da se uzme u obzir zamjena pričuvnika iz Otočske doknadne bojne«, što znači daje bilo ljudstva i iz te bojne ali o tome bližih podataka nema (AVII, k. 11, br. reg. 8/1-5). Prema tome, posada u Udbini mogla je biti jaka znatno iznad 400 ljudi kako se tvrdi u izveštaju štaba 1. operativne zone i Glavnog štaba Hrvatske o neuspehom napadu 22. avgusta (Zb. V-7, d. 48, AVII, k. 1467, br. reg. 46/4).

Da bi osujetili iznenađenje, na pogodna mesta, kao: Gečet most, Točak, Karaula, Vrba i druga, isturane su noću mrtve straže od po 5-6 ljudi, domobrana i milicionera, koje su, pored toga i kontrolisale i štatile izvore (vrela) odakle se posada snabdevala vodom. Severno od Udbine organizovali su pomoćno uzletišta - aerodrom na koji su se spuštali avioni dovozeći hranu, municiju i ostale potrebe za posadu i stanovništvo. U povratku istim avionima evakuisali su decu, bolesne i iznemogle. Najbliži njihovi garnizoni nalazili su se pored pruge Gospić-Gračac. Izuzev Gospića sve su to bila mala uporišta, uglavnom oko železničkih stanica, čije posade nisu bile sposobne za ozbiljnija dejstva van uporišta. U Gospiću, pored komande italijanske divizije »Re«, bio je jak italijanski garnizon pešadije i drugih jedinica radi neposredne odbrane grada, zaštite železničke pruge i puta prema moru - preko Baških Oštarija - za Karlobag. Ustaške snage u njemu bile su slabe i nedovoljne za pružanje efikasne pomoći Udbini bez učešća italijanskih snaga. Međutim, pošto su Italijani u skladu sa svojim interesima Udbinu planski napustili, nisu bili mnogo zainteresovani za njenu odbranu, pa branioци Udbine na njihovu pomoć nisu mogli sigurno računati, što se prilikom napada i potvrdilo. Intervencija ustaško-domobrinskih snaga iz Bihaća zbog udaljenosti, nedostatka snaga za tamošnje zadatke i teško savladivog planinskog zemljišta takođe nije mogla ozbiljnije doći u obzir.

Duga izolacija i odsečenost od njihovih garnizona, pa otuda i potpuna neizvesnost u dobijanje pravovremene pomoći spolja u slučaju napada, činili su položaj udbinske posade neizvesnim i jako osetljivim, pogotovo ako se uzmu u obzir i još neki objektivni činioci koji su mogli biti iskorišteni protiv njih. Budući da se nalazi na visokom brdu i karsnom zemljištu, Udbina je u sušnim mesecima leti uvek imala problema u snabdevanju vodom, pogotovo kada bi joj bunar u centru mesta presahnuo kao što se tada desilo. Pošto su tada udbinska posada i stanovništvo u pogledu snabdevanja vodom potpuno zavisili od vrela (izvora) u Podudbini (Točak, Slanica, Vrba i druga), njihov položaj je postao neizvestan i ranjiv, naročito zbog toga što su se svi izvori vode nalazili izvan njihovog prednjeg kraja odbrane (od žica i rovova). Koliko je ovo bio opravdan strah ustaša pokazalo se već trećeg dana borbi kada je, nakon dva dana čvrstog okruženja, udbinska posada ostala bez vode, pa su im avionima morali bacati limunove.<sup>16a)</sup> Još veću slabost neprijatelja, jer je mogla biti relativno lako iskorištena, činila je njegova potpuna zavisnost od pomoćnog letelišta-aerodroma, koji je tada od njegovog prednjeg kraja bio udaljen preko dva kilometra. Mada se znalo da im je to jedina veza sa pretpostavljenim komandama i jedina mogućnost za dotur i evakuaciju (makoliko skućeno i ograničeno ali za posadu ipak životno važno) nije se ni pokušavalo da se ometanjem letenja aviona položaj neprijatelja komplikuje i oteža, iako je takva mogućnost objektivno postojala i nije iziskivala angažovanje značajnijih snaga. Avioni su u određene dane neometano sletali i uzletali, a naši udaljeni delovi (obično odeljenje sa puškomitraljezom), na ivicama okolnih srpskih sela koji su štitali ova sela od neprijateljskih ispada iz Udbine, setno bi posmatrali i o tome povremeno izveštavali. Osnovano je pretpostaviti da bi se ugrožavanjem letelišta neprijatelj prisilio da, bar delom snaga, izađe iz žice i rovova i da preduzima aktivna dejstva radi zaštite, pa bi se sa njim moglo lakše obračunavati na otvorenom prostoru. Budući su stražarska odeljenja na zaštitu okolnih sela od Udbine bila udaljena po više kilometara, udbinskom stanovništvu je ostavljena mogućnost da neometano obrađuje svoja polja u Pod-

16a) Pošto su se još nalazili u čvrstom obruču, posada je javila da je ostala bez vode, a kako im avionima nisu mogli doturiti vodu istog dana su im bacili 1.800 limunova. Ali, naše izmorene i gubicima jako proredene jedinice nisu više bile u stanju da iskoriste ovu situaciju, pošto su se naredne noći morale povući. U istoriji ratova je zapisano da je Krajiška vojska pri oslobađanju Like 1689. godine, kada su se lički Turci povukli da brane Udbinu, blokadom lišila Turke vode i prisilila ih na kapitulaciju.

udbini, da podigne i prikupi svu letinu i time obezbedi ishranu za sebe i posadu, oko dve hiljade stanovnika koliko ih je tada bilo na Udbini, što je bez sumnje jako ojačalo njihov položaj i pomoglo im da izdrže dugu izolaciju, da se napadu uspešno odupru i uporište održe. Usled čega je do ovih propusta došlo sada je teško pouzdano utvrditi. Možda se radilo o previdu ili prenebregavanju njihovog značaja za neprijatelja a možda i o političkom potezu radi pridobijanja stanovništva, na čemu se tada mnogo radilo. No i pored toga, smatra se daje glavni uzrok bio u nedostatku snaga za ove zadatke. Sve snage su tada bile usmerene na obezbeđenje slobodne teritorije, za prodiranje u još neoslobodene krajeve (zapadna Lika, Gacka dolina i dr.), radi jačanja oružanih snaga i širenje pokreta i slobodne teritorije, očigledno računajući da će se Udbina, u pogodnom trenutku, moći brzo koncentrisanim naraslim snagama osvojiti na juriš.

Višemesečna izolacija, opšta oskudica i neizvesnost pomoći spolja (stalno im je obećavana ali nikad nije stizala) činili su položaj posade izuzetno osetljivim i teškim.<sup>17)</sup> Pa ipak, pored svega toga, njihov borbeni moral je bio na visini, a kompaktnost njihovih redova i rešenost da se svim sredstvima odsudno bore do kraja pokazali su se nepokolebljivi. Bili su svesni daje njihova sudbina u njihovim rukama. Osim borbe do kraja ili predaje, koju su dakako odbacivali, oni drugog izbora praktično nisu ni imali pošto o odstupanju, probou raspoloživim snagama ili bilo kakvom drugom manevrujedva daje moglo biti i pomisli. Ovakva kompaktnost njihovih redova (vojske i stanovništva) može se objasniti time što su mesne ustaše, znajući kakve i kolike su zločine počinili, uspele na neki način celokupnu posadu i stanovništvo pridobiti i pripremiti za odsudnu borbu na život i smrt.<sup>18)</sup> I ovom prilikom se pokazalo da strah od odgovornosti za počinjene zločine može biti vrlo jak motiv za upornu borbu do kraja.

Vojno-političko rukovodstvo pokreta u Lici bilo je svesno svih neugodnosti i opasnosti koje predstavlja ustaško uporište Udbina, kao i svih prednosti i pogodnosti koje bi se stekle njegovom likvidacijom. Otuda i njegova rešenost da se ono što pre ukloni, što je nailazilo na opšte odobravaje u narodu. Pored ostalog valjalo je uzeti na odgovornost i kazniti vinovnike masovnih zločina. I sada se može reći da takve namere nisu bile neostvarljive. Raspoložive snage i sredstva omogućavale su uspeh daje primenjena celishodna taktika dejstva, kojom bi se iskoristile neprijateljeve slabosti a vlastite prednosti došle do punog izražaja. O neprijatelju se, dakako, dosta znalo u kvantitativnom smislu, znala su se njegova dobra utvrđenja, znala se približna jačina, sastav i naoružanje. Međutim, omanulo se u poznavanju i proceni moralnih i borbenih kvaliteta neprijatelja. U zapovesti za napad o neprijatelju, pored ostalog, se kaže: »Pošto su većinom u garnizonu Udbina domobrani koji simpatišu liniju naše borbe, a i samo stanovništvo koje je na Udbini simpatiše liniju naše borbe i prema tome neće davati jak otpor«. Pošto se ipak na izvestan otpor računalo, od boraca se tražilo silovitost i brzina, hrabrost i odlučnost u napadu da bi se povoljna situacija brzo iskoristila. U nastojanju da se starešinama i borcima još više naglase i predoče slabosti neprijatelja, pri kraju zapovesti se dodaje: »Važno je spomenuti da seje posada Udbine dijelom demoralisala i što se tiče same akcije ovoga puta će naše snage imati lakši posao s obzirom na raspoloženje koje se promijenilo u našu korist,

17) Upravitelj kotara 29. V. 1942. raportira ministru unutrašnjih poslova da posada nema hrane paje skuplja od naroda koji rado daje, daje 85% stanovništva svrabljivo, da nema sapuna i ostalih potreba, da službenici ne primaju plate od januara, urgira za hitnu pomoć, da avioni doturaju hranu, poštu, lekove i ostalo jer su već 10 meseci odsečeni (AVII, k. 214, br. reg. 30/9-1). Posle napada od 3. juna on raportira o velikoj navali partizana, o teškoj borbi i velikim gubicima, traži hitnu i neodložnu pomoć vojske spolja bez čega se neće moći održati, itd. (AVII, k.214, br. reg. 29/3-1).

18) Prema popisu iz 1931. godine srez Udbina je imao 11.769 stanovnika, od toga 8.907 Srba i 3.069 Hrvata. Uoči rata u mestu Udbini bilo je srpskog i hrvatskog stanovništva približno pola-pola. Avgusta meseca 1942. godine nije bilo nijedne srpske glave u Udbini. Manji broj je nekako uspeo izbeći, a većina je zverski pobijena. Imovina im je bila razgrabljena i opljačkana.

a ovoga puta su oni sa manjim naoružanjem nego prošlog napada«. <sup>19</sup> No, sve se ovo pokazalo kao privid i velika zabluda, kao daje željeno uzimano za stvarno. Koliko je ovo rezultat prenaplašene optimističke uverenosti u slabosti neprijatelja najbolje pokazuje prepiska komandanta 2. brigade i komandanta 1. operativne zone, vođena u toku priprema napada. Tako, komandant brigade 16. avgusta javlja komandantu zone »Posao ide dobro i neće biti naročito teško. Samo će biti poteškoća u ishrani s obzirom da nemamo soli nimalo«, pa malo dalje nastavlja: »Za ovu priliku treba da se osigura prisustvo Udarnog teatra (diletantske pozorišne grupe - D.O.), pa da na zauzetoj Udbini malo udari«. <sup>20</sup> Komandant zone gaje malo smirio rečima: »Udarni teatar nije baš tako hitno da prisustvuje odmah. Glavno je da Udbina padne, a Udarni teatar ima vremena doći poslije kada hoće.« <sup>21</sup>

Kako je do te zablude došlo, danas je gotovo nemoguće utvrditi i valjano objasniti. Tim pre što su štabovi imali prilike da iz prvog (neuspelog) napada (3. juna 1942) izvuku potrebna iskustva i pouke o neprijateljevom držanju, borbenosti, namerama. Izvesno je da to nije ozbiljno ni analizirano, da su iskustva nedovoljno, možda čak i neadekvatno, sagledana ili su možda prenebregnuta. Osim toga, udibnska posada se sve vreme držala krajnje osiono, pucali su na sve što se pojavljivalo u dometu njihovog oružja, paje i to ukazivalo na njihove namere i opredeljenost, što je trebalo objektivno ceniti i uvažavati. Moguće je da su na osnovu nekih parcijalnih, netačnih ili nepotpunih, podataka dobijenih od kolebljivih pojedinaca iz Udbine, štabovi upali u zabludu.

U takvim okolnostima pala je odluka da se Udbina jurišem osvoji i ustaško uporište likvidira i to brigadom koja je bila u procesu formiranja, pa prema tome bez ikakvog zajedničkog borbenog iskustva. Ovo je važno pomenuti zbog toga što je odlukom o formiranju brigade (6. avgusta 1942. godine u Donjem Lapcu) određeno da se ona prikupi na liniji s. Turjanski-Ljubovo i odatle krene u prodiranje u zapadnu Liku, pa su nekim bataljonima i naredjenja izdata u tome smislu. <sup>22</sup> Iz odluke proizilazi daje politička potreba brzog upadajakim snagama u zapadnu Liku ubrzala formiranje brigade. Zašto i kada je do promene došlo ne može se utvrditi. Možda je i na ovu promenu presudno uticalo subjektivno priviđenje o slabostima neprijatelja, pa se želelo tu situaciju iskoristiti i pre nego brigada krene u zapadnu Liku, likvidacijom Udbine, pozadinu ostaviti sigurnu i slobodnu, ne vodeći računa koliko je to u tom trenutku za brigadu realan zadatak. Gubilo se iz vida ili se nije ni znalo daje brigada viši stepen vojne organizacije i nadgradnje, znatno više nego što je običan skup četiri bataljona.

Bataljoni određeni u sastav brigade nisu se mogli prikupiti za napad na Udbinu, jer je njen 4. bataljon (Udarni) bio daleko (u Gackoj dolini) na zadacima koje nije mogao napustiti. Zbog toga je ona ojačana: 1. bataljonom »Bićo Kesić« iz 3. ličkog partizanskog odreda i 2. bataljonom iz 1. ličkog partizanskog odreda. Podržavana je sa vodom tenkova (dva), baterijom topova (tri brdska topa 65 mm, 1 haubica 100 mm) i jednim protivtenkovskim mitraljezom. Dakle svim

19) Zb. V-6, d. 49. Dok za verovanje u simpatije stanovništva i dela posade može biti izvesnog razumevanja, dotle podatak da su ovoga puta »oni sa manjim naoružanjem nego prošlog napada« izaziva potpunu nedoumicu i čuđenje kako je do toga došlo. Ovaj podatak je toliko bio nelogičan datoj situaciji branilaca Udbine da gaje to činilo bezvrednim, a ipak je prihvaćeno, što sugeriše da se radilo o podvali. Uistinu, oni su bili pojačani sa dva topa, nešto mitraljeza i naoružanjem za sve civile-ustašku miliciju, što nije bilo malo.

20) AVII, k. 1467, br. reg. 9/11. M. Sakić u svom prilogu o Drugoj brigadi (Lika u NOB-u 1942, VIZ, 1971) poziva se na neke »vrsne prijatelje i simpatizere« preko kojih su tekle veze sa udbinskom posadom (postojanje tih veza vidi se i iz zapovesti). Koliko su to bili »vrsni prijatelji i simpatizeri« ne zna se, ali je osnovana misao da su baš te veze doprinele da se upadne u zabludu i razvije samouverenost u lak uspeh.

21) AVII, k. 1468, br. reg. 59/2.

22) Zb. V-6, d. 19, Zb. V-30, d. 101.

teškim oruđima kojima se tada u Lici raspolagalo. Ukupno je za napad prikupljeno: 1.251 borac, što bi značilo približno 3:1 u korist brigade, 2 tenka, 4 topa, 1115 pušaka, 44 puškomitraljeza, 6 mitraljeza, 3 bacača 45 mm (italijanska), oko 280 ručnih bombi. Municije je u proseku bilo 29 metaka na pušku, oko 200 za puškomitraljez i oko 300 metaka za mitraljez. Za brdske topove bilo je ukupno 97 granata, a za haubice 27 granata. Artiljerijska municija nije imala originalna dopunska punjenja, već improvizovana - izrađena u partizanskim radionicama. Ručne bombe su u većini bile improvizovane i izrađene u partizanskim radionicama. Ove improvizacije, nedovoljno stručno i od surogata urađene, pokazale su se u toku borbe slabe i nesigurne, pa su doprinele ne samo neuspehu napada već i povećanju žrtava.

Ako se uporedi jačina snaga prikupljenih za napad sa napred iznetim uverenjem naših štabova da domobrani i stanovništvo »simpatišu liniju naše borbe«, da su se domobrani demoralisali, da su čak i sa slabijim naoružanjem nego 3. juna i da »prema tome neće davati jak otpor« dobija se privid protivrečnosti, jer čemu tolike snage ako se veruje da je neprijatelj demoralisan, pokoleban i razjedinjen. Ovde, međutim, protivrečnosti u osnovi nema. Pošto se na izvestan otpor računalo bilo je umesno da se ništa ne prepušta slučaju, već da se što jačim koncentriranim i iznenadnim jurišem kolebljivost i razjedinjenost posade i stanovništva u početku što više poveća, da se stvaranjem pometnje i dezorganizacije liše starešine organizovanog komandovanja i da se time otpor onih koji su bili rešeni na žestoku borbu do kraja (a takvi sigurno nisu bili u manjini) brzo slomi. I brojni odnos snaga (približno 3:1) ne izražava objektivno stanje, više je privid nadmoćnosti nego izraz stvarne nadmoćnosti. On bi to bio samo ako bi i ostali bitni činiooci na obe strane bili podjednaki, što ovde nije bio slučaj. Neprijatelj je, pre svega, raspolagao potpuno obučanim ljudstvom, dobro naoružanim i sa obiljem municije, dok naši borci sem izuzetaka, nisu imali nikakve vojne obuke i zbog toga su imali ozbiljnih nedostataka prvenstveno u upotrebi i rukovanju oružjem. Oni su bili prinuđeni da potrebne veštine i znanja stiču u borbi, nadoknađujući svoje ozbiljne nedostatke u borbenoj obuci izuzetnim požrtvovanjem i primernom hrabrošću. Istina, brigada je raspolagala sa daleko više automatskog oružja nego neprijatelj, ali što je to vredelo uz minimalnu količinu municije bez mogućnosti popune, protiv neprijatelja u jako utvrđenim položajima. Ako se ove osnovne činjenice imaju u vidu onda o nekoj značajnijoj nadmoćnosti jedva da može biti reči.

I u ovoj situaciji iznenađenju neprijatelja poklonjena je puna pažnja, s tim se gotovo sigurno računalo. Grupisanje snaga i organizacija napada sprovedeni su tako da se iznenađenje neprijatelja sigurno postigne i brzo iskoristi. U tome cilju bataljoni su držani na udaljenosti 3-5 km, a tenkovi još i dalje, kako ih neprijatelj ne bi otkrio i napad osujetio. Ipak, uprkos svim naporima i preduzetim merama, iznenađenje nije postignuto<sup>23</sup>, i to je bio glavni uzrok neuspeha u

23) Upravo 21. avgusta 2. oružnička pukovnija iz Gospića u Zagreb javlja: »Primljeno izvešće od izbeglica koji su 21. VIII pobjegli iz Podlapače u Podlapani obkolili Udbinu jakim snagama i izgled je da Udbina stoji pred neposrednim napadom. Tako se oko Udbine u Visuću, Mutiliću, Ondiću, Komiću, Kurjaku, Cojluču, Srednjoj Gori, Mekinjaru i Jošanu nalazi 2.800 ljudi... Potrebna žurna pomoć Udbini i obavijest da čekaju spremni i da krilašći izvidaju stanje oko Udbine« (Zb. V-32, d. 145). Istog dana ovaj izveštaj dobila je avionom udbinska posada. Da ovaj izveštaj nije delo izbeglica već dobro organizovane obavешtajne službe potvrđuje izveštaj l. operativne zone od 17. oktobra, gde se kaže: »Što se tiče Podlapače u njoj je situacija još uvijek dosta rdava. Mi do danas nismo uspeli da stvorimo jedan krug naših pristalica u ovom mjestu. Kod naroda se stalno osjeća neko nepovjerenje prema nama, kao i stalno očekivanje povratka ustaških bandita (ustaše su proterane 3. VII - Dj. O.). Osim toga, među Primorcima, izbeglim iz Primorja i smeštenim u ovo selo, ima priličan broj sumnjivih tipova, koji štetno deluju na stanovništvo ovoga sela. Zbog špijunaže koja je jako razvijena u ovom selu (ljudi, a najviše žene odlaze kradomice na Udbinu i u Gospić i javljaju ustaškim banditima sve što saznaju na našem oslobođenom teritoriju) morali smo pribеći oštrijim merama. Neke od njih uhvaćene na putu za Udbinu i Gospić streljali smo, a to ćemo morati raditi i sa ostalim špijunima. Pokazalo se je da suviše gladenje ovoga sela štetno djeluje. Zato smo riješili da primjenimo druge mjere« (AVII, k. 103 b, br. reg. 29/16).

napadu i velikih gubitaka. Ostaje utisak daje štab brigade gubio iz vida da i neprijatelj ima mogućnosti da sazna za napad i priredi iznenađenje, što se ovde zaista i dogodilo, pa ni bataljoni, po svemu sudeći, nisu bili pripremljeni šta da rade i kako da djeluju ako iznenađenje ne uspe. Pravovremeno saznajući za napad neprijatelj je dobio mogućnost da u svojim redovima uspostavi red i disciplinu, da situaciju drži čvrsto pod kontrolom i time onemogućiti kolebanje i malodušnost (ako je toga uopšte bilo) u svojim redovima, sa čime su naši štabovi računali.

I osnovna ideja napada bila je sračunata na postizanje iznenađenja, unošenje pometnje i pojačavanje demoralizacije i kolebljivosti u redovima branilaca, a to je: jednovremenim i koncentričnim, a iznad svega silovitim i iznenadnim jurišem četiri bataljona u prvom naletu, upasti u rovove i koncentričnim prodiranjem u centar mesta onemogućiti organizovan otpor neprijatelju, savladati i razoružati posadu u toku noći. Podaci o neprijatelju, zamisao i cilj napada, organizacija i zadaci jedinica najpotpunije se vide iz zapovesti štaba brigade, koja glasi:

### »ZAPOVIJEST«\*

Štaba II udarne brigade I operativne zone N.O.P.O. Hrvatske za dan 21. VIII 1942. godine u pogledu zauzimanja garnizona Udbine noću 21/22. VIII tekuće godine.

#### I Podaci o neprijatelju:

##### a) Jačina neprijatelja:

Neprijatelj u garnizonu Udbina raspolaže sa slijedećim snagama: dvjesta sedamdeset domobrana, trideset žandara i devedeset civila te prema tome ukupan broj neprijatelja iznosi tri stotine devedeset.

Neprijatelj u navedenom garnizonu imade slijedeće naoružanje: dva laka bacača, pješadijski top, protutenkovski mitraljez, postolja za brdski top (cijev još nije dobio najvjerovatnije), osam teških mitraljeza, devet puškomitraljeza, a ostali dio boraca naoružan je puškama.

Broj municije sa kojom neprijatelj raspolaže je slijedeći: za bacače mina imade dvije hiljade, za pješadijski top imade hiljadu zrna, za protutenkovski mitraljez imade osam stotina metaka a za automatska oružja i za puške imade oko dvjesta pedeset hiljada metaka.

##### b) Raspored neprijatelja:

Okolo cijele Udbine se nalaze rovovi koji su većinom dobro utvrđeni a ispred rovova se nalazi žica na nekim mjestima dva reda a na nekim mjestima po jedan red. U rovovima se nalaze utvrđenja i bunkerji. Žica koja je ispred rovova na mjestima je više udaljena od rova a na mjestima je bliže rova.

Neprijatelj je ispred rovova i žice izbacio neke djelove svojih snaga koje mu služe kao predstraže i iste se nalaze na slijedećim mjestima: kod kuće Milobarine, Korija, Vrba, Točak, Gečet, Jelići i Bičani. Na tima isturenim stražama imade po dobivenim obavještenjima po šest ljudi od koga je broja jedan dio domobrana a jedan dio civila.

23a) Zb. V-6, d. 49.

Prema dobivenim obavještenjima neprijatelj je izvršio slijedeći raspored mitraljeza: kuća Jandrina, ispod kuće Genine (šanac), cesta Visućska, do kuće Tičkove, Gradina, Srpska crkva, Bićani i Sušnjarev Gaj.

Bacači se nalaze gdje koji a takođe isto i puškomitraljezi, pješađijski top u marvenoj placi u kućici.

Rezervna municija se nalazi u kući Majerlovoj i u kući Čorkovoj gdje spavaju oficiri i tamo je takođe i radio postaja. Veći dio municije se nalazi u rovovima.

### c) Namjere neprijatelja:

Pošto su većinom u garnizonu Udbina domobrani koji simpatišu liniju naše borbe, a i samo stanovništvo koje je na Udbini simpatiše liniju naše borbe i prema tome neće davati jak otpor. Posada Udbine imade zadatak da brani Udbinu od svakog napada. Isti nemaju namjeru da napadaju ni u kome pravcu.

## II Zadatak i cilj akcije:

Cilj i zadatak akcije koja je predviđena za zauzimanje Udbine je slijedeći:

1. - Zauzimanje tog sektora po svaku cijenu.
2. - Likvidacija ustaša i njihove imovine.
3. - Oslobođenje naroda od ustaških vlasti.
4. - Uključenje hrvatskog naroda u narodnooslobodilačku borbu.
5. - Oslobođenje okolnih srpskih sela od ustaškog terora sa Udbine.

## III Naše snage:

U akciji koja je predviđena za zauzimanje garnizona Udbina učestvovaće naše slijedeće snage: bataljon 'Ognjen Priča', I bataljon III odreda, bataljon 'Stojan Matić' bataljon 'Mićo Radaković' II bataljon I odreda, vod tenkova, tri topa 65 mm, jedna haubica 100 mm i protutenkovski mitraljez.

## IV Raspored naših snaga:

Bataljonu 'Mićo Radaković' dodjeljuje se slijedeći sektor: popreki put od kuće Limarove do kuće Tičkove. Bataljon 'Stojan Matić' od kuće Limarove do Točka. Bataljon 'Ognjen Priča' od Točka do Vrbe. I bataljon III odreda od Vrbe do kuće Tičkove. Vod tenkovski se nalazi u sastavu bataljona 'Mićo Radaković'. Dva topa i jedna haubica nalaziće se na brdu Vulića, a jedan top će se nalaziti kod Karaule, II bataljon I odreda će se nalaziti u rezervi kod brda Momčilovića. Protutenkovski mitraljez će se nalaziti u sastavu bataljona 'Ognjen Priča'.

Pošto ova brigada ima tri mala bacača to se od istih čini slijedeći raspored: jedan u bataljon 'S.M.', jedan u bataljon 'M.R.' i jedan u I bataljon Trećeg odreda.

## V Zadatak po pojedinim bataljonima:

Bataljon 'Mićo Radaković' ima zadatak da u toku noći između 21/22, VIII sa svoga polaznog položaja brdo Momčilović podiđe neprijatelju i da se privuče što je moguće bliže neopaženo i da tada sa svojim jurišnim odjeljenjima izvrši



prepad na neprijateljski odbrambeni položaj, probije ga u jednom silovitom naletu i da produži velikom brzinom da čisti teren u pravcu sreza koje mu je krajnji cilj. Taj svoj zadatak će 'Mićo Radaković' izvršiti sa dvije čete, a treću četvu će upotrebiti za osiguranje leđa i za čišćenje hrvatskog sela Podudbina na svome sektoru. U te dvije čete formirati po jedno bombaško odjeljenje koje treba da bude naoružano sa noževima na puškama, kamama, sa do dvije sjekire, jedan do dva krampa, defanzivnim bombama, svaki mora da ima po jednu škatulicu šibica i moraju da budu u cokoljama. Ta bombaška odjeljenja moraju biti u borbenom rasporedu svoje čete, ali na takvom mjestu koje će biti na pravcu mjesta gdje se misli praviti prodor. Podilaženje položaja mora biti što je moguće neprimjetnije tako da se borci što bliže privuku neprijatelju bez vatre u streljačkom stroju, a tada da bombaško odjeljenje jurne naprijed i kida utvrđeni pojas, a ostali dio da odmah upada unutra i ne gubeći niti jedne sekunde vremena probija se naprijed prema svome cilju, a to je srez. U tome svome naletu ta odjeljenja moraju da uništavaju sve ispred sebe i da ostavljaju iza sebe potpuno čisto i siguran prostor. Oni nemaju vremena da zarobljavaju pojedince nego da najkraćim postupkom sa njima se obračunaju i najvećom brzinom naprijed. U tome nastupu ka svome cilju treba da zapale po koji objekat radi toga da se označi mjesto do koga su došli i da se u njihovu pozadinu unese nemir i zabuna. Sa te dvije čete izvršiče na dva mjesta prodor i to u pravcu kuće Begić sa jednom četom, a sa drugom lijevo od prve u pravcu mjesta gdje poprijeki put izlazi na Udbinu sa istim ciljem izbijanja na srez. Koja prva četa upadne unutra treba da potpuno osigura kroz istu brešu prolaz i drugoj četa mora da se koristi prodorom prve i obratno i da onda zajednički pročiste čitav taj blok kuća i da taj prostor prošire i lijevo i desno i da na taj način potpomognu svoje krilne bataljone. Pozadi streljačkog stroja treba da se formira jedno odjeljenje iz treće čete koje će skupljati ratni materijal i iznositi ga napolje, a isto tako i jedno odjeljenje koje će od zarobljene municije potrebnu količinu nositi u prve borbene redove i vršiti popunu municije.

Bataljon 'Stojan Matić'. Polazni položaj Tišmin Varoš. Iz Varoša bataljon vrši bočni marš preko Bukovca i između sela Podudbine i Udbine na svoj sektor, a to je desno krilo do poprijekog puta od kuće Limarove (i kuću Limarovu) i lijevo do Točka, južne padine Gradine. Na tome prostoru bataljon će sa dvije čete da napadne neprijatelja u rovovima sa ciljem zauzimanja Gradine i popova stana. Trećom četom osigurati se od Podudbine, likvidirati mitraljesko gnjezdo kod Bićana, stražu kod Gečeta i očistiti Podudbinu. Sa prve dvije čete izvršiti prodor u pravcu popovog stana i na Gradinu sa jugoistočne strane. Isto tako formirati bombaška odjeljenja i pri tome se rukovoditi kao i 'Mićo Radaković' i ta odjeljenja neka budu u sastavu čete na najpogodnijem mjestu za prodor. Poslije postignuća toga cilja i sa ostatkom snage proširivati prodor, a naročito obratiti pažnju na kuću Brace Čorka jer tu spavaju oficiri i tu se nalazi radio-stanica i skladište municije. Ostalo sve važi kao i za 'Miću Radakovića'.

Bataljon 'Ognjen Priča'. Polazni položaj jest Borje u Koriji. Obilazeći Karaulu bataljon treba da se privuče neprijatelju što bliže i da ga napadne na sektoru od lijeve ivice drage Točak do poprijekog puta od Vrbe do Udbine. Taj napad izvesti sa dvije čete, a sa trećom likvidirati stražu na Karauli, kod kuće Ždralove i Vrbe, kuća Milobarini u Mutiliću kao i očistiti hrvatski dio Mutilića od ustaša. Napad na rovove izvesti sa obadvije čete i to na dva mjesta sa bombaškim odjeljenjima i to sa desnim krilom u pravcu školskog stana sa zadatkom osvajanja ili ako se ne može, onda blokiranja crkve, škole, izbijanja dijelom na cestu za Visuć na kojoj se nalazi jedan protivkolski top (zarobiti ga), a drugim dijelom napredovati prema općini gdje se nalazi jedan t. mitraljez i prema kući Majerle gde je glavno skladište municije. Sa drugom četom izvršiti prodor na mjestu između bunara Tutnjevca i kuće Lucine. Tamo naročito treba da se obrati pažnja pošto

na tome mjestu nema po noći naročitih snaga, a na tome mjestu nema bodljikave žice nego metnuta žica od telefona. Samo treba da se pazi da ne primjeti straža koja se nalazi kod kuće Ždralove. Poslije izvršenog prodora treba da se što prije posjedne žandarmerija i da se taj prodor što brže i što šire proširi. Ostalo sve važi kao i za bataljon 'Mičo Radaković'. Za svoje osiguranje prema Mutiliću kao i za likvidaciju pomenutih straža upotrebiti snage rezervne čete, ali ostatak ostaviti za rezervu koja će tome bataljonu vjerovatno trebati.

I bataljon III odreda: Polazni položaj Ondić. Obilazeći preko Brda Stanić bataljon treba da izbjije u Sušnjarev Gaj i da se odanle privlači ka neprijatelju, da ga napadne i istjera iz rovova i probije se do kuće Burine i žandarmerije. Napad će izvršiti sa dvije čete, a treća za osiguranje leđa i čišćenje sela i u rezervu. Jednom od dvije izvršiti prodor kroz Duboku Dragu na svome lijevom krilu i zauzeti rovove, uništiti neprijatelja i brzo prodrijeti do kuće Zdunićeve. Sa drugom četom izvršiti prodor preko Sanca sa ciljem kuća Viani. Desno od toga bataljona nalaziti će se 'Ognjen Priča' a lijevo 'Mičo Radaković'. Prilikom izvođenja samoga prodora, kao i postupak i rad bombaša i svih drugih odjeljenja držati se istih uputa kao i 'Mičo Radaković' i kao svi bataljoni.

II bataljon I odreda: Taj bataljon u rezervu i to na Brdu Momčilović.

Baterija: Jedan brdski top kod Karaule i to tek što se Karaula oslobodi od neprijateljske straže, ostala dva brdska topa u Gaj Bulića, a haubica pozadi Brda Momčilovića. Čitava baterija će te noći u naredeno vrijeme da otvori plotunsku vatru na centar Udbine i to tri plotuna. Elemente za to gađanje treba da komandir baterije uzme još za vrijeme dana. To otvaranje vatre će biti kada njihove snage primijete naše.

Vod tenkova: Polazni položaj Mekinjar sa pravcem kretanja Brdo Momčilović-Pezeljka lijeva strana kuće Begić gdje će izvršiti u saradnji sa pješadijom napad na neprijateljske položaje sa zadatkom da se probije i da pomogne probijanje pješadiji ako do toga vremena stigne sa svog polaznog položaja i dalje napredovanje kroz Udbinu cestom prema crkvi katoličkoj radi pomoći ostalim bataljonima, i kroz cijelo vrijeme šetati se Udbinom, čistiti teren, pomagati našim jedinicama, zauzimati pojedine objekte i unositi paniku među neprijatelja.

Voditi računa da Udbina ima samo protivkolski top (*prema noćasnjim obavještenjima*) a da nema protivkolskog mitraljeza.

Protivkolski mitraljez ulazi u sastav bataljona 'Ognjen Priča' sa zadatkom da na sektoru toga bataljona tuče neprijateljska mitr. gnijezda, bunkere i mitraljez koji se nalazi na crkvenom tornju.

Veza:

Održavanje veze svi bataljoni moraju pokloniti punu pažnju. Svaki bataljon mora uvijek da ima dobru vezu sa svojim krilnim bataljonima i mora u svako vrijeme da znade položaje koje ti bataljoni zauzimaju i svaku promjenu tih položaja. Mora da se znade u svakom bataljonu slika cijele situacije na čitavom sektoru Udbine, a to znači da bataljoni moraju između sebe da održavaju što tješnju vezu. Tako isto i štabovi bataljona sa svojim četama, a komandiri sa svojim vodovima i partizanima. Tako isto i sa štabom II brigade. Svaki bataljon će uputiti u Štab brigade po dva kurira, a svaki štab bataljona mora imati uz sebe po jedno kurirsko odjeljenje. Sredstva za vezu imamo vrlo malo i to samo signalne pištolje, paljenje vatri i kuriri na konjima. Svaki bataljom mora svoje napredovanje da označava sa paljenjem vatare, ali se pri tome mora da pazi da to ne bi prešlo ujedno paljenje opće koje bi nama samo nanijelo štetu. Zato je dobro da pojedini dijelovi jedinica ponesu sa sobom i materijala za paljenje. Osim toga svaki bataljon ulazak u rovove treba da označi sa jednim signalnim metkom, raketom u zrak u pravcu Udbine, a postignuće krajnjeg cilja sa dva uzastopna metka u

istome pravcu. Dalja veza će se održavati sa kuririma. Postavljaju se četiri relejne stanice i to: Br. I kod Karaule, br. II na Brdu Stanić, br. III Stab brigade, i br. IV Gečet most. Stanica br. IV po izvršenom čišćenju Podudbine prijeći će u selo i to u kuću Karlana Krznarića. Svaka stanica mora imati na raspolaganju i u pripremi po 5-6 kurira i po 3 konja za jahanje. Komandanti bataljona na čijim sektorima se nalazi pojedina stanica organizovati će samu stanicu i njezino pravilno funkcionisanje i postaviti za komandira stanice po jednog partizana. Tako će 'Ognjen Priča' za stanicu br. I, I bat. II odreda za br. II, a 'Stojan Matić' za stanicu br. IV.

Veza sa baterijom održavaće se sa telefonom.

Komandanti bataljona moraju da prije same akcije izvijeste mjesto svoga štaba.

Sanitet:

U pogledu same organizacije sanitetske službe svaki bataljon dobio je raspisom šefa saniteta II brigade od 20. VIII konkretne zadatke šta mora da se napravi. Osnovane su dvije ambulante i to u Visuću u kući Save Kosanovića, i u Mekinjaru u kući Steve Banića. Sve ranjene drugove treba da se hitno upute u te ambulante iz bataljonskih previjališta i to ako je potrebno i sa kolima koja će svako bataljonsko previjalište imati na raspolaganju. Bataljonski bolničari treba da odrede mjesta previjališta i sa njima upoznaju sve drugove bolničare, i da se postaraju da se sanitet organizuje u njihovom djelokrugu onako kako je u navedenom raspisu određeno.

Ishrana:

Zbog velikog brisanog terena hrana se neće moći iznositi na položaje nego pre polaska biti će večera, a svaki partizan primiti će suho sledovanje za idući dan i to komad kruha i komad mesa. Ako se akcija svrši prije dana onda će ishrana biti obezbeđena na normalan način.

Mjesto Štaba II udarne brigade biti će Bulić Gaj i tamo se moraju slati svi izveštaji počam od početka akcije.

Ugovoreni znaci po danu: partizanku na pušku i sa njome dva kruga, a odgovor tri kruga.

Znaci raspoznavanja: *'Dugme-Durmitor'*

Početak akcije jeste u 24 sata, tj. u ponoć. U to vrijeme već svi bataljoni moraju biti na svojim sektorima napada i u potpunom borbenom rasporedu za juriš. Privlačenje može da počne i ranije tako da u to vrijeme određeno za napad bude već sve spremno. Do pola noći jedinice već moraju da se dovuku pred robove i sam napad treba da počne (juriš je počeo u 00,30 časova 22. VIII - Đ.O)

Opće napomene:

Sama akcija na Udbinu jeste vrlo komplikovana i zahtijeva od svih, kako od partizana tako i od starješina, maksimum znanja, sposobnosti, okretnosti, hrabrosti i inicijative. Zbog toga pozivam sve drugove starešine i partizane da ne žale napora i snage u izvođenju ove akcije. Vrlo velika važnost likvidiranje Udbine nalaže nam da ovoga puta Udbina mora pasti i da ćemo se ovoga puta tući za Udbinu dok je ne osvojimo. Ovaj put se polazi na Udbinu sa zadatkom da Udbina bude osvojena i ona mora biti osvojena. To nam nalažu interesi našega naroda i interesi našega N.O. pokreta. Važno je još spomenuti da se posada Udbine dijelom demoralisala i što se tiče same akcije ovoga puta će naše snage imati lakši posao s obzirom na raspoloženje koje se promijenilo u našu korist, a i ovoga puta su oni sa manjim naoružanjem nego prošlog napada. Samo sa velikom brzinom i okretnošću mi ćemo uspjeti da tu demoralisanu posadu razoružamo i da tako tu akciju izvedemo do potpunog uspjeha. Skreće se još pažnja svim drugovima partizanima na strogo vojničko ponašanje i na disciplinu koju moramo

pokazati prilikom ove akcije. Moramo pokazati i ovoga puta da smo vojska i to jedna dobro organizovana i disciplinovana, koja znade zašto se bori i što hoće da postigne. Svaku priliku iskorištavati da hrvatskom narodu Udbine i okoline tumačimo ciljeve naše borbe i da mu pokažemo djelom ko smo i što smo. Povedimo se primjerima ostalih udarnih jedinica naše partizanske vojske. Padoše tvrđave: Prijedor, Prozor, Livno, Glamoč i mnogi drugi tvrđi gradovi spram kojih Udbina nije nikakva tvrđava.

21 augusta 1942. god.

Mekinjara

## SMRT FAŠIZMU-SLOBODA NARODU!

V. D. političkog komesara

P. Babić

Komandant«

Na dan-dva pred napad svi bataljoni su bili prikupljeni u rejonima odakle su kretali u napad. Komandant brigade je sa komandantima bataljona izvršio komandantsko izviđanje (rekognosciranje) neprijateljske odbrane sa Ivanova Vrh (k. 1093) da bi na zemljištu precizirao plan napada i zadatke bataljonima, utanačio pravce kretanja i prilaznja, načine dejstva i drugo. Za to vreme u bataljonima su vršene svestrane pripreme za napad. U četama prve linije formirane su jurišno-bombaška odeljenja i opremljena koliko su mogućnosti dozvoljavale (ukupno su imala samo 14 makaza za sečenje žice). Odeljenja su dobila pouzdane vodiče-omladince, skojevce dobrovoljce, koji su, na žalost, gotovo svi izginuli u jurišima prve noći. Osim toga, vršene su intenzivne moralno-političke pripreme. Na partijskim i skojevskim sastancima saopštavan je cilj i značaj predstojeće akcije, potenciranje značaj uništenja toga po zlu čuvenog ustaškog uporišta, kažnjavanja ustaških zlikovaca, itd. Na četnim konferencijama svim borcima je saopštavan cilj napada, vojni i politički značaj uništenja uporišta i kažnjavanja ustaških zlotvora, podrobno su raspravljani zadaci i držanje pojedinaca u borbi, potenciran je i takmičarski duh u izvršenju zadatka. Razume se sve je to vršeno prema planu, gledištima i ocenama štaba brigade. Ako se ima u vidu sa koliko su gneva naši borci željno čekali konačan obračun sa udbinskim ustašama, koji su svojim zločinima mnoge jako ojadili, lako je shvatiti i razumeti izvanredan borbeni zanos i polet sa kojim su krenuli u konačan obračun, rešeni da po svaku cenu ostvare postavljeni cilj. Niko nije želeo da izostane, svaki je želeo da bude prvi u kažnjavanju zločinaca i izvršenju pravde.<sup>23b)</sup>

Na komandnom mestu u Bulića Gaju, pored štaba brigade, nalazili su se: komandant 1. operative zone Hrvatske Srećko Manola, njegov zamenik Petar Kleut, komandant i komesar štaba grupe partizanskih odreda za Liku Vladimir Četković i Rade Zigić i sekretar Okružnog komiteta KPH za Liku Jakov Blažević. S obzirom na ovakav sastav prisutnih i činjenicu daje štab brigade bio sastavljen koji dan pred napad, logično je pitanje stvarnog odlučivanja u bitnim pitanjima napada, ne samo u njegovoj pripremi, nego i u toku borbe. Izgleda sasvim logično, da u neposrednom prisustvu dva poznatija i starija komandanta, uz to još sa ugledom i iskustvom španskih boraca i vrlo zainteresovanih za uspeh napada, mlad i neiskusni štab brigade nije mogao imati onu samostalnost i inicijativu u odlučivanju i komandovanju, koja mu je inače pripadala. Ovo potkrepljuje i činjenica daje komandant brigade, kao meštani Udbine i dobar poznavalac prilika u njoj, imao i predlagao drugačiju koncepciju napada - da se Udbina napadne danju i otvoreno. Evo kako je on taj svoj odbačeni predlog, podsećajući štab

23b) O kakvom se borbenom zanosu i elanu radilo pokazuje i izveštaj štaba 1. operative zone, gde se kao uzrok velikih gubitaka navodi i to »što je borbenost kod partizana bila visoka, te su neobazirajući se na žrtve jurišali na žicu i rovove«. (Zb. V-7, d. 48).

zone na njega u izveštaju o neuspehom napadu, obrazložio: »Da se nije računalo na iznenađenje korisnije bi bilo Udbinu poslije dobre topovske pripreme napasti po danu i otvoreno. Takav plan imao bi i prednost i pred ovim planom i to: 1. Bataljone bi koncentrisali dan dva ranije oko Udbine i isti bi upoznali svoje sektore sa svim detaljima, sve bi bunkeru tačno uočili i sve najlakše prilaze. 2. Samim opkoljavanjem i očekivanjem našega napada posada Udbine bila bi izmorena i živčano satrvana. 3. Topovskom vatrom ipak bi uspjeli da uništimo niz utvrđenja najednom sektoru i tu bi mogli da napravimo prodor bez toliko žrtava«. <sup>23c)</sup> O valjanosti ovoga plana i predloga sada je besmisleno raspravljati. Ovde se iznosi samo kao dokaz da takvo razmišljanje nije neosnovano.

No, bez obzira kroz kakve se dileme (što je sasvim normalno u ovakvim prilikama) do izloženog plana došlo, jedinice su sa velikim samopouzdanjem i oduševljenjem 21. avgusta uveče pristupile njegovom izvršenju.

Noć je bila vedra, puna mesečine. Usled avgustovske suše, što je u ovim krajevima redovna pojava, trava po ledinama je bila sasušena što je jakoj mesečevoj svetlosti davalo odblesak (odsaj) i time povećavalo i onako dobru noćnu vidljivost. U takvim uslovima moglo se iznenaditi samo nebudnog, neopreznog i nesprennog neprijatelja, ali ne onoga koji očekuje napad, pa budno motri na svaku senku i osluškuje svaki šum. Bataljoni su iz svojih polaznih rejona (položaja) kretali u različito vreme, zavisno od njihove udaljenosti, sa proračunom da na vreme izbiju na jurišno odstojanje i u određeno vreme (3 h) pređu na juriš. Kretanje je bilo oprezno, izbegavala se čistina i hvatala zaklonjena mesta. Kuće u Podudbini bile su prazne, mada je tokom dana u njima bilo naroda. Na taj važan detalj niko nije obraćao pažnju. Bataljoni su u različito vreme izbijali na jurišno odstojanje i prelazili u juriš tako da do jednovremenog juriša - udara nije došlo, pa je time koncepcija napada ozbiljno narušena odmah u početku. Dogodilo se da bataljon »Bićo Kesić«, koji je bio najudaljeniji, jedini pređe na juriš u određeno vreme. U razmaku od 15 minuta posle njega najuriš su prešli bataljoni »Mićo Radaković« i »Ognjen Priča«, dok se bataljon »Stojan Matić« dugo nije oglašavao. Usled slabe i neprecizne sinhronizacije izbijanja na jurišno odstojanje, labavosti i nediscipline u pridržavanju vremenski utvrđenih rokova izostao je i osnovni faktor u koncepciji napada - iznenadni jednovremeni i siloviti koncentrični udar. Prema tome, i da neprijatelj nije bio na vreme obavešten o napadu do potpunog iznenađenja verovatno ne bi došlo. Znajući za napad neprijatelj je čekao spreman u rovovima budno motrivši postupke napadača u privlačenju žici i rovovima.

Jurišno-bombaška odeljenja su se oprezno privlačila žičanog preprega a vatru na njih nije otvarana, što je kod njih pojačavalo iluziju iznenađenja. Privukavši se do pred samu žicu, odmah su je počeli šeći makazama i sekirama da je što pre provale i upadnu u rovove iz kojih još nije bilo vatre. U tom trenutku kao da se nebo prolomilo, osula ih je gusta i ubitačna streljačka vatra. <sup>23d)</sup> Od gustine tanadi vrcala su parčad sasušene zemlje i sitnog kamenja, rovovi su se odjednom zapalili, automatska oruđa su besomučno bljuvala oganj dopunjen eksplozijama ručnih bombi i brzom puščanom paljbom. Sve je gorelo, linija rovova se svetlela od zlosutnog palcanja plamenih jezika. Ubrzo se oko rovova pojavila sumaglica od izgorelog baruta. Prizor je bio stravičan i za posmatranje iz daljine (pričali su o tome oćevici). Izgledalo je da u tom vatrenom paklu niko ne može ostati nepogoden. Međutim bombaši se, iako iznenađeni gustinom i žestinom neprijateljske vatre, nisu zbunili a još manje uplašili. Prvi plotuni su im prorodili redove ali oni su nastavili juriš, preskačući i presecajući žicu stizali su na domak rovova,

23c) Zb. V-7, d. 32.

23d) Ne znajući zašto se ovo dogodilo, borci 3. bataljona su često međusobno, posle ovoga događaja, raspravljali i nagadali ko je od bombaša neoprezno zadržao žicu, zbog čega su na njoj izvešane kutije od konzervi zazvečale, ubedeni da ih je to otkrilo i ustaše u rovovima alarmiralo.

ali improvizovane (nestručno urađene) bombe koje su padale oko rovova i u rovove u većini su zatajile - nisu eksplodirale, što je i odlučilo ishod toga najjačeg sudara. Pred njihovim junaštvom i odlučnošću neprijatelju su zadržale ruke, popustili živci, javilo se kolebanje, pa su pojedinci počeli iskakati iz rovova i u begu napuštati položaj. Neprijatelj je preživljavao krizu, ali to nije iskorišteno. Oni koji su stizali pred rovove tu su i padali. Dok, su njihove zaostale čete pod snažnom vatrom pristizale do prolaza u žicama njih više nije bilo, ležali su pokošeni oko žice, ispred žice, na žici i ispred rovova. »Ležali su mrtvi na 5 do 15 metara pred opkopom« kako potvrđuje neprijateljev izveštaj. Neprijatelj se branio očajnički, držao se čvrsto i odlučno, paje i mestimične pojave krize brzo otklanjao tako da, kada su čete polazile najuriš, njih je sačekivala sasređena, gusta i ubitačna vatra. U sva tri bataljona čete prve linije su nekoliko puta pokušavale juriš, ali bez rezultata. Ponegde su uspevale proći žicu, krenuti najuriš i tu bi bio kraj, svi su padali pokošeni.

Dok su ovi bataljoni napadali i jurišali pridržavajući se, kako tako, plana napada i dobijenih zadataka, bataljon »Stojan Matić« je dejstvovao po nekom svom planu. Dok se satima odvijala dramatična borba na život i smrt na celom frontu i u ponovljenim jurišima padali borci kao snoplje on, bez pravog razloga i na svoju ruku, u podnožju brda čekao je da zađe mesec pa da počne približavanje i oprezno privlačenje neprijateljskim položajima na Gradini, što je bilo suprotno primljenoj zapovesti i utvrđenom planu i vremenu napada. To zakašnjenje i nailazak pomrčine donelo mu je izvanredan početni uspeh. Pošto je slomio žestoke napade na celom frontu, a da se za to vreme na Gradini nije primećivala nikakva opasnost, neprijatelju je verovatno pažnja počela popuštati a i nastupanjem pomrčine jako mu je smanjena vidljivost i mogućnosti osmatranja, pa je matičevcima uspelo da se neopaženo privuku, savladaju žičane prepreke i uđu u mrtvi ugao neposredno pod rovove i bunker. Kasno ih primetivši, neprijatelj je otvorio snažnu ali neefikasnu vatru, čak i ručne bombe su prebacivale i kotrljale se niz strminu. U tom trenutku bombaši u bombama zasuli neprijatelja, krenuvši u odlučan juriš. Neprijateljski otpor je trenutno prestao, posade je nešto izginulo; a ostalo se razbežalo, ostavljajući mitraljez sa dosta municije. Gradinu, najjaču tačku udbinske odbrane, bataljon »Stojan Matić« je zauzeo bez žrtava. To se odigralo neposredno pred svanuće. Toga trenutka sudbina Udbine, odnosno sudbina celokupnog napada brigade našla se u rukama bataljona »Stojan Matić«. Na žalost, te sudbonosne činjenice i stvorene prilike u tome trenutku nisu bili svesni ni komandir čete na Gradini, ni operativni oficir bataljona Steviša Rašeta koji je sa bombašima izbio na Gradinu, a štab bataljona zbog udaljenosti jedva daje bio svestan šta se događa. Centar Udbine pred njima je stajao širom otvoren, nigde nikoga nije bilo. Na manje od 150 metara pred njima je (u kući Čorkovoj) bio štab odbrane i skladište municije. Nikakvih rezervi neprijatelj nije imao, sve njegove snage nalazile su se u prednjoj liniji odbrane u rovovima. Koliko se neprijatelj osećao beznadežnim i izgubljenim u trenutku pada Gradine, najbolje pokazuje činjenica daje zapovednik udbinske posade u tom trenutku upao u skladište municije, na municiju bacio sav novac i arhivu i sve to polio benzinom, bacivši na to ručnu bombu od koje je i sam poginuo a skladište se zapalilo. Na žalost, starešine bataljona »Stojan Matić« trenutno nisu bile na visini situacije, nisu znale ni umele brzo i lako iskoristiti izvanrednu priliku, pa umesto trijumfa nastupa tragedija. Umesto da odmah organizovano nastave prodor u centar zauzimanjem kuća, da krilima dolaze iza leđa neprijateljskim posadama u rovovima, da ih hvataju i pojačavaju paniku koja je već hvatala maha, da ne dozvole obezglavljenom neprijatelju pribiranje i sređivanje, oni zastaju na Gradini. Cela četa se iskupila nastalo je dovikivanje, pevanje partizanskih pesama, i opšte slavlje. Reda i organizovanosti je bilo sve manje, čak ni ozbiljnog obezbeđenja i osmatranja prema centru i krilima nije bilo. Pokušavalo se palje-

njem vatri i izbacivanjem raketa izvestiti štab brigade o zauzimanju Gradine, ali bez uspeha. Izgleda kao da su to davanje znakova tada smatrali najvažnijim zadatkom, zaboravivši na neprijatelja pred sobom. Štab bataljona je bio daleko, negde u jarugama između podnožja Gradine i Tišma Varoši, pa nije ni mogao imati pravovremenog i potpunog uvida u situaciju. Da je bio bliže svojim jedinicama i mestu događaja, izuzetnu priliku za uspeh valjda ne bi propustio. Ovakvo, događaji su ga pretekli, neprijatelj je brzim i energičnim dejstvom situaciju naglo obrnuo u svoju korist i poraz je brzo usledio.

Krilne čete 2. i 3. bataljona, iako iskrvavljene i više nego desetakovane, bile su još uvek neposredno pred žicom i rovovima. Ugledavši svoje na Gradini očekivale su njihov odlučan dalji prodor i spremale se da im se preostalim snagama pridruže u slamanju neprijatelja. Međutim, osim što su pojedine grupice, valjda više iz radoznalosti, odmah po izbijanju na Gradinu u nekoliko navrata prokrstarile oko katoličke crkve i popovog stana, vraćajući se nazad, od daljeg napredovanja nije bilo ništa. Da su bar te objekte zaposeli i u njima organizovanom vatrom neprijateljski protivnapad dočekali, mogli su ga suzbiti i te objekte sa Gradinom zadržati. Umesto toga, slavlje i samozadovoljstvo se nastavljalo, opreznosti i organizovanosti za borbu sve više je nestajalo, dragoceno vreme je proticalo, mada je dan već potpuno zabelio. Takvo stanje na Gradini i oko nje potrajalo je više od pola sata, olako pruživši priliku neprijatelju da spasi i brzo obrne situaciju u svoju korist. On, dakako, pruženu priliku nije prokockao. Energične i odvažne starešine su sprečile paniku i učinile jedino i najviše što su mogle, iz pomoćnih rovova prikupili su nešto snage<sup>23e)</sup> i uz efikasnu podršku dva topa (toliko su imali) izvršili najpre vatreni baraž, zatim odlučan protivnapad. Udar je bio više iznenađan nego snažan. Koliko je na Gradini bilo neorganizovanosti vidi se iz činjenice da naši nisu ni primetili pripremanje i prikupljanje neprijatelja za protivnapad iako se već bilo potpuno razdanilo. Da su ga bar koliko - toliko organizovano dočekali, pošto je malim snagama izvođen, mogli su ga lako osujetiti. Ovakvo, zasuti iznenađnom mitraljeskom i topovskom vatrom, odmah je nastala pometnja i neorganizovano napuštanje Gradine, uz velike gubitke. Gradinu su uzeli bez žrtve, a napustili je sa osam mrtvih i preko četrdeset ranjenih, pred neprijateljem ne jačim od voda. Slabo komandovanje bataljonom jedini je uzrok neuspeha. Uistinu, to je bio snažan i moćan bataljon (oko 400 boraca) koji je, da je bio dobro vođen, kada je već zauzeo Gradinu mogao situaciju sam povoljno rešiti. Trebalo je, po zauzimanju Gradine prodreti još samo oko 200 do 300 metara u centar gde tada sem dva topa drugih snaga nije bilo, pa da kod neprijatelja nastane potpuna pometnja jer bi tada usledilo dejstvo 2. i 3. bataljona. Paniku, dezorganizaciju i rasulo u svojim redovima neprijatelj više ne bi mogao sprečiti. Gubljenjem Gradine propuštene je i poslednja prilika za zauzimanje Udbine. Bio je to trenutak za jedino ispravnu, smelu i celishodnu odluku izvući jedinice iz dalje bezizgledne borbe i time sprečiti dalje nepotrebno uvećavanje ionako već do tada velikih žrtava. Međutim, na komandnom mestu brigade kao da su bili zbunjeni onim što se dešavalo. Delovalo se izgubljeno, nije se objektivno stivala i cenila situacija, imali su još iluzija u mogućnosti uspeha, pa su jedinice zadržane uglavnom na dostignutim položajima radi obnavljanja napada sledeće noći. •

Uostalom, pogledajmo kako je neprijatelj doživeo i preživeo tu dramatičnu noć. U svom izveštaju od 1. septembra 1942. zapovedništvo posadnog sata

23e) Neposredni sam svedok kako je, već jako proredeni, streljački stroj bataljona »Mićo Radaković« ispred žice i rovova radosno živnuo kada je matičevce ugledao na Gradini, bezuspešno pokušavajući da dovikivanjem sa njima stupe u vezu. Primetili su oni i kada su neprijateljski delovi iskakali iz rovova pred njima i u trku zamicali u centar Udbine. Uvereni da neprijatelj napušta robove zbog pada Gradine pripremali su se za juriš čim Matičevci krenu, ali do toga nije došlo. Uskoro su Gradinu videli u dimu, čuli neprijateljski juriš uz snažnu ali kratku grmljavinu topova i mitraljeza, još ne shvatajući da je toga trena sve odlučeno.

Udbine, kaže: »Napad je počeo u 0.30 sati jurišem na sve dijelove našeg položaja odbrane. Jurišanje je bilo upravo divljački i da ga nismo spremno dočekali poslije obavijesti 2. oružničke pukovnije J. S. Br. 1089 od 21. kolovoza 1942. ne bismo bili u stanju obraniti Udbinu od navale partizana.

U 5 sati ujutro uspjelo je partizanima zauzeti Kulu (Gradinu - Đ.O), upasti u rovove oko Kule i započeti navalu dalje prema katoličkoj crkvi i uzduž opkopa. Zapovjednik posade satnik g. Špoljarić Stanko, vidjevši ovo, otrči u zapovjedništvo, gdje je uzeo sve spise i novac i odnesao u skladište streljiva, polio benzinoim i na to bacio bombu, od koje je i sam poginuo.

Međutim je iz ostalih dijelova položaja uzeto nešto momčadi i učinjen protunapadaj na Kulu, i oba topa okrenuta prema Kuli počeli su bjesomučno izbacivati granate u pravcu Kule, te je nakon jednog sata, uz velike gubitke uspjelo povratiti Kulu natrag u naše ruke i ponovo izvjesiti na njoj našu trobojnicu. Kako je već tada nastao dan partizani su popustili sa svojim jurišanjem, ali su se zato zaklonili na oko 200 metara ispred naših rovova, gdje su se počeli utvrđivati. Odavde čitav dan pripucavaju po nama, tako da se nigdje nitko ne smije pokazati. Naši zrakoplovi dolaze, ali nam ništa ne pomažu. Bombardiraju sela oko Kravskog polja, što nama ni najmanje ne olakšava situaciju, nego naprotiv otežava, jer partizani po odlasku zrakoplova još žešće navaljuju.«<sup>24</sup>

Pošto su odbačene sa Gradine snage 1. bataljona su se udaljile od bliske i ubitačne neprijateljske vatre, zadržavši se podalje u podnožju brda i u dobrim zaklonima. Međutim, stradanje ostalih bataljona posle svanuća se nastavilo. Čete prve linije, više nego desetkovane u toku noći, dan je zatekao oko žice i neposredno ispred rovove. Više samoinicijativno nego po naređenju počele su najgrožnije delove izvlačiti ispod ubitačne vatre malo unazad u bolje zaklone. U tome zakasnelom, a uz to i neorganizovanom, izvlačenju pretrpljeni su veliki gubici.

Zbog pogrešne upotrebe dejstva tenkova i artiljerije bila su više štetna no korisna, a u njih su polagane velike nade. Izuzetna hrabrost i zalaganje tenkovskih posada nisu mogli nadoknaditi promašaje komandovanja u njihovoj upotrebi. Samouverenost u iznenađenje neprijatelja, zadržalo je tenkove u Mekinjaru udaljene od neprijatelja 6 do 7 km, odakle su imali da krenu na zadatak tek kada pešadija počne napad. Ne poznavajući teškoće i mogućnosti kretanja tenkova noću pogrešno je proračunato vreme za njihovo pristizanje do pešadije. Stoga su tenkovi dockan stigli u borbeni poredak 3. bataljona, kada je njegov napad već bio slomljen. Budući da je već nestalo mesečine, ionako slaba vidljivost iz tenkova je jako pogoršana, teško su se kretali po zemljištu, a još teže orijentisali prema neprijatelju koga su mogli uočavati samo po vatri iz rovova, a još teže su pronalazili pogodne pravce kretanja do njega. Usled toga dolazi do greške, otvaranja vatre po sopstvenoj pešadiji. Nadomak neprijateljskih položaja jedan tenk se zaglavio u nekoj rupi i nije mogao dalje nastaviti dejstvo, dok je drugi produžio napred ali sam nije mogao učiniti ništa sem što je gaženjem žice olakšao izvlačenje boraca koji su bili između rovova i žice, sada već po danu. U povlačenju je uspeo izvući i spasiti zaglavljene tenk. Da se nije toliko polagalo na iznenađenje, pa da su tenkovi bili upotrebljeni neposredno u poretku pešadije u prvom jurišu, možda su mogli odlučujuće doprineti uspehu napada. Ovako, njihova upotreba u datoj situaciji nije se pokazala opravdana.

24) AVII, k. 65, br. reg. 41/7-2: Izveštaj je doturen u Gospić tek 24. XI i istog dana dostavljen u Zagreb. Pored ostalog, navodi: »Da su u prvoj noći utrošili oko 100.000 naboja, a tada kada su vidjeli da streljiva nema i da se nema otkuda dobiti, nastalo je oćajanje«. Podatak dovoljan da ukaže kakva moćna vatra se sručila na naše bataljone da bi slomila njihove juriše. Izveštaj sadrži i podatke o našim snagama, od kojih su neki toliko tačni kao da su prepisani iz brigadnog izveštaja: 44 puškomitraljeza, 6 mitraljeza, 3 mala bacača, 3 brdska topa i 1 haubica.



Upotreba artiljerije noću, u ovakvoj situaciji, sa nepouzdanim, improvizovanim punjenjima pokazuje svu površnost i nestručnost pri odlučivanju o njenoj upotrebi i dejstvu. Vatra se nije mogla regulisati, granate su padale nekonrolisano, podbacivale su ili su prebacivale tako da ni centar Udbine nisu mogle pogoditi. Neke granate su padale i po sopstvenoj pešadiji, pri čemu je najviše štete imao 3. bataljon, a donekle i 1. bataljon.

Pošto udbinska posada nije imala neposredne veze ni sa kim, pa ni sa svojom matičnom pukovnijom u Bihaću, za napad se i u Bihaću i u Zagrebu relativno kasno saznalo. Tog jutra poleteo je iz Zagreba transportni avion sa hranom i poštom za Udbinu. Nadletivši Udbinu posada je primetila napad i odmah se vratila u Zagreb, podnevši izveštaj. Odmah je obavešten Glavni stan poglavnika i Glavni stožer domobranstva, kao i komandant trupa u Bihaću, sledećim izveštajem: »Zrakoplov Avia Foker... imao je zadatak da prenese hranjivo tvorivo i poštu u Udbinu s tim da se u istom mjestu na pomoćnom uzletištu spusti. Pošto na uzletištu nije bila zastava kao što je inače, a ni ostalih znakova koji su potrebni prilikom spuštanja zrakoplova, posada je kružila oko Udbine i tom prilikom ustanovila daje posada u Udbini opkoljena od strane partizana i da se vode borbe. Ustanovivši to posada se sa zrakoplovom povratila na uzletište Zagreb.«<sup>25</sup> Odmah su upućeni avioni radi bombardovanja i dotura municije, pa je već u 11.40 časova 22. avgusta podnet sledeći izveštaj: »Sada se vratila Avia iz Udbine. Posada javlja: da se zrakoplov nije mogao spustiti usled toga što partizani vrše napad na Udbinu i nalaze se neposredno pred našim rovovima. Najveća kuća u Udbini pored crkve gori (bila je to Čorkova kuća koju je zapalio zapovednik kada je poginuo - D.O.). Znacima traže žurnu pomoć. Zrakoplov je bacio 60 vrećica po 400 naboja tj. ukupno 24.000 naboja. Sada se nalaze nad Udbinom DO-17 i 2 poteza radi bombardiranja«.

Nastala je opšta uzbuna i naprezanje svih snaga da se posadi Udbine što više pomogne bombardovanjem i doturom hrane i municije. Tako je samo jedan avion-bombarder DO-17 u dva navrata od 12.30 do 14.00 časova i od 16.05 do 18.40 časova bacio oko Udbine 168 bombi od po 12 kg, pored mitraljiranja. Avion koji je leteo nad Udbinom između 17.30 i 18.00 izvestio je daje Udbina još uvek u njihovim rukama, da se borbe više ne vode, da su pred rovovima gomile mrtvih partizana.<sup>26</sup> Toga dana, na osnovu avio-izviđanja, odlučeno je da se ujutro 23. avgusta uputi avion u izviđanje, da se sa što više bombardera DO-17 preduzme bombardovanje i mitraljiranje, da se ako bude moguće spuštanjem aviona u Udbinu prebaci što veća količina municije i pojačanja u ljudstvu, a ako to ne bude moguće da se baci municija i uspostavi veza sa posadom.<sup>27</sup>

Bilans napada u toku 22. avgusta bio je za brigadu više nego rđav, pa ipak pada odluka da se napad obnovi. Nije to bio običan neuspeh u napadu sa kakvim se u ratu uvek mora računati, već mnogo više od toga. U bataljonima je stanje bilo teško. Bataljon »Mićo Radaković« bukvalno je prepolovljen, bataljoni »Ognjen Priča« i »Bićo Kesić« više nego desetkovani, u bataljonu »Stojan Matić« četa sa Gradine prepolovljena, a ostale dve deprimirane. Borci i fizički i psihički iscrpljeni i izmoreni udesom koji su preživeli u toku noći i dana. I onako skromna količina municije je istrošena, a popune nije bilo.

I u tako nepovoljnoj situaciji komandni kadar se i dalje zanosi iluzijama da promašaje može popraviti a ispuštene šanse nadoknaditi novim napadom. Teško je i danas shvatiti, a pogotovo valjano objasniti, čime se rukovodstvo brigade inspirisalo pri donošenju ovako neadekvatna odluke. Nedopušteni subjektivizam u sagledavanju činjeničnog stanja i oceni situacije očigledno je prevagnuo

25) AVII, k. 13, br. reg. 23/1-10.

26) AVII, k. 13, br. reg. 22/1-3.

27) AVII, k. 13, br. reg. 22/1-6.

nad realizmom i objektivnim činjenicama. Čak ni mogućnosti vlastitih jedinica, kao i psihofizičke i moralno-psihičko stanje svojih boraca nisu mogli objektivno oceniti. Posle svega što su borci preživeli u toj kobnoj noći, oni ceo dan leže ispred neprijateljskih rovova izloženi jakim udarima iz vazduha i preciznoj vatri sa zemlje, bez sna i odmora, hrane i vode, praktično prepušteni sami sebi u slabim zaklonima gde se od neprijateljske vatre iz rovova nisu smeli ni pomaći. Osmatrajući neprijatelja posmatrali su i svoje izginule drugove, mnogi i bliske rođake, ispred sebe oko žica i ispred rovova. Nisu to bili više oni oduševljeni i neustrašivi borci i jurišnici od pre dvadeset i četiri časa. Bili su prestrašeni, šućureni u slabim zaklonima da se nekako zaštite od ubitačne vatre sa zemlje i iz vazduha, osećali su se potpuno nemoćni. Udbinaje u njihovim očima odjednom postala strašna i nesavladiva tvrđava, na koju napadati znači samo uludo ginuti. Nije u njima više bilo ni snage ni volje za napad, pogotovo ne tamo gde su doživeli poraz.

S druge strane, neprijatelj je bio moralno jači, čvršći, samopouzdaniji i odlučniji da istraje u borbi do kraja, nego u početku napada. Očekujući napad za koji su bili pravovremeno obavешteni, verovatno su oni strahovali za svoju sudbinu, sumnjali u mogućnost uspešne odbrane, satirala ih je neizvesnost od onoga što dolazi s mrakom. Pošto su slomili žestoke juriše napadača, naveštajući mu velike gubitke, a uspešno prebrodili sopstvene krize, njihovo poverenje u sopstvene snage i mogućnosti moglo je samo ojačati. Tim pre, što im je tokom dana pristizala izdašna pomoć i podrška pretpostavljenih komandi. Pomoć i podrška koja im je priticala, a na koju su u povećanom obimu mogli računati i narednih dana, mogla ih je samo podsticati da sledeći, možda još jači napad na koji su računali, sačekaju sa svom odlučnošću i samopouzdanosti. Pored toga, tokom dana oni su bili u mogućnosti da se u rovovima nesmetano odmaraju, nahrane i okrepe, dok na drugoj strani ničeg nije bilo. Sve ovo je moralo odnosno moglo je i trebalo biti poznato u štabu brigade pri proceni situacije i donošenju odluke. Bilo je dovoljno činjenica da se situacija realno oceni, da se objektivno sagledaju stvarno stanje i mogućnosti obostranih snaga, da se konačno napuste samouverenost i zablude. Da li se nije bilo u stanju realno oceniti i sagledati situaciju ili je činjenično stanje jednostavno samouvereno prenebregnuto, ostaje neizvesno.

Na komandnom mestu brigade u toku 22. avgusta pala je odluka da se iste večeri i sa istim snagama i na istim pravcima, uz izvesna neznatna pomeranja, ponovo krene u napad radi konačnog zauzimanja Udbine. U tom cilju, štab brigade je istog dana potčinjenim jedinicama izdao novu zapovest za napad - naredbu br. 2.<sup>28)</sup>

I po novoj zapovesti (naredbi) plan napada je u suštini ostao isti kao prethodne noći, samo je ideja manevra unekoliko izmenjena. Bataljoni su ostali na svojim pravcima s tim što se od 2. i 3. bataljona više nije tražio odlučan, silovit i prodoran juriš, već je to zavisilo od situacije, što je značilo slabu demonstraciju napada. Isti zadatak imao je i bataljon »Bičo Kesić« s tim što je od njega uzeta jedna četa i poslata u Komić na obezbeđenje od Lovinca.

Nova ideja manevra izražavala se u nanošenju glavnog udara sa istočne strane - pravo na Gradinu. U tome cilju i snage su donekle pregrupisane. Bataljon »Stojan Matić« ostajući na istom, sada glavnom pravcu, dobio je zadatak da se dve čete osvoji Gradinu i stvori uslove za uvođenje bataljona iz rezerve. Drugi bataljon 1. odreda (iz rezerve) jednom četom ojačavao je bataljon »Mičo Radaković«, a ostalim snagama razvijen na pravcu glavnog udara, iza 1. bataljona, sa zadatkom da čim ovaj zauzme Gradinu prođe kroz njegov borbeni poredak i nastavi prodor u centar mesta. Stoga mu je pridat ijedan brdski top koji je trebalo izvući na Gradinu odmah po njenom zauzimanju. Drugi brdski top je ostao u Bulića Gaju, a treći koji je već od ranije bio kod Karaule gde je i dalje zadržan,

pridat je bataljonu »Ognjen Priča«. Haubica je ostala na starom mestu, iza brda Momčilovića i imala je samo dve granate. Vod tenkova ostao je na istom pravcu sa zadatkom da čim bataljon »Stojan Matić« i 2. bataljon 1. odreda prodru u Udbinu odmah upada u mesto i sadejstvuje niima. Radi iznurivanja i uznemiravanja neprijatelja bataljonima je naređeno da u 22.30 časova 22. avgusta počnu demonstrativni napad, a odlučujući napad-juriš na glavnom pravcu da počne u 02.30 časova 23. avgusta, (verovatno je tada nestajalo mesečine). U ovom planu očigledno je nastojanje da se, kopiranjem slučajeva koji su se desili a ostali neiskorišćeni u napadu prethodne noći, resiti situacija u svoju korist kao da i neprijatelj nije izvlačio pouku.

Komandno mesto brigade bilo je premešteno u rejon Karaule. Borcima je padom mraka bila doturena i podeljena hrana. Zbrinjavanje ranjenika u organizacionom pogledu ostalo je kao i prethodne noći jer je taj težak zadatak besprekorno izvršen. Organizacija veze ostala je ista samo je prilagođena pomeranju komandnog mesta brigade.

Napad je počeo po planu ali bez energije mlako i neodlučno. Sveo se uglavnom na pripucavanje, na izvesna pomeranja napred, demonstriranje privlačenja neprijatelju a ne stvarno privlačenje, izvikivali su se juriši ali juriša nije bilo. Nije to ni po čemu ličilo na napad iz prethodne noći pun zanosa, snage i energije, kada su se smenjivali juriš za jurišem.

Uvidevši da od napada nema ništa rukovodstvo se miri sa činjenicom da se ovim snagama i u ovakvoj situaciji Udbina više na juriš ne može zauzeti, pa i formalno obustavlja napad. Međutim, situacija ponovo nije objektivno sagledana ni ocenjena, pa je ponovo usledila subjektivno motivisana i situaciji neadekvatna odluka. Umesto da već rastrojene i premorene jedinice povuče iz neposrednog dodira u okolna sela radi odmora, sređivanja i popune, čime bi se izbegli i žestoki neprijateljski udari sa zemlje i iz vazduha, za koje se moralo znati da će uslediti, donosi se odluka da se pređe na »usku blokadu Udbine«, setivši se, najzad, da posada i stanovništvo nemaju vode (mada su to i ranije morali znati) pa da ih sada liše mogućnosti pristupa izvorima i snabdevanja vodom. Ubrzo se pokazalo da jedinice više nisu bile sposobne ni za takav zadatak, pa je i ta namera bila neosnovana. U tome cilju štab brigade ostavljen sam (pošto su ga starešine viših štabova tog jutra napustile), 23. avgusta izdaje naređenje bataljonima da i dalje ostanu na dostignutim položajima i da odmah pristupe utvrđivanju, mada nikakvog alata nisu imali. Samo je bataljon »Mićo Radaković« izvučen iz borbe i upućen na sređivanje i oporavak u selo Rebić - kuće Radovanci, a njegove položaje preuzeo je 2. bataljon 1. ličkog odreda. Dakle, umesto okončanja tragedija se nastavljala. Jako proređene i iznurene jedinice, nemoćne da se uspešno brane, ostavljene su pod žestokim udarima koji su tek usledili. Najzad su komandanti bataljona samoinicijativno u toku noći 24/25. avgusta povukli svoje jedinice u okolna sela. Pošto svi izveštaji i štaba brigade i štaba zone, uglavnom završavaju sa ponovljenim napadom, dalja dejstva neznano zašto ne pominju kao da ih nije ni bilo, poslužimo se neprijateljevim izveštajem koji je to opisao.

»23. kolovoza zrakoplovima dajemo znakove da bombarduju na 200 m ispred rovova što ovi i čine i time istjeravaju iz zaklona partizane. Vodnik Delavec Stjepan čini na svome odjelu tada juriš u kome pogibe 8 partizana i uhvaćeno 6 pušaka. Po odlasku zrakoplova, Delavec se mora povratiti u opkope, jer partizani ponovo navaljuju sa jačim snagama.

24. kolovoza zrakoplov opet bombardira i mitraljira na 200 m pred našim opkopima, na što naših nekoliko odjela provaljuje iz opkopa i vrši juriš na partizane. Juriš je bio kratak i momčad je odmah povraćena u opkope. Tom zgodom je uhvaćeno: 1 brdski top 35 mm (greška, bio je 65 mm - Đ.O) bez zatvarača, 1 protuzrakoplovna strojnica 15 mm Zb. (ona što je izgubljena 24. ožujka o. g. u Stazi na putu iz Široke Kule u Dlapac) ispravna sa 70 naboja, 1 strojnica Breda

8 mm sa 110 naboja, 9 strojopuškaka Zb i Breda 6,5 mm i oko 110 puškaka naših i talijanskih (ovde se sigurno radi o pokupljenom oružju od boraca izginulih prethodnih dana - Đ.O)«.

Očigledno to je već bila prava drama nemoćnoga, a može se slobodno reći i napuštenoga. Odgovorni kao da nisu imali uvida u situaciju, ponašali su se izgubljeno, nemoćno se prepuštajući toku događaja. Možda tu izgubljenost dovoljno potvrđuje činjenica da, iako je napad obustavljen 23. avgusta rano ujutro, niko se nije setio da naredi povlačenje topa i protivtenkovskog mitraljeza iz rejonu Karaule sa udaljenosti od 300 m ispred neprijateljskih položaja gde su se nalazili, već su tu bez ikakve svrhe i dalje zadržani, da bi ih neprijatelj tek 24. avgusta u protivnapadu oteo. Takvo držanje odgovornih starešina verovatno je i podstaklo komandante bataljona na samoinicijativu u izvlačenju jedinica, o čemu su odmah svako za sebe obavestili štab brigade. Saglasivši se sa činjenicom, štab brigade je u izveštaju štabu zone prihvatio ovo rešenje kao svoje, obrazlažući ga nemogućnošću da se udbinskoj posadi spreči snabdevanje vodom jer njihovih položaji dominiraju. Time su dejstva 2. ličke brigade oko Udbine bila okončana.

Pošto neprijatelj nije bio u stanju da kopnenim trupama pritekne u pomoć opkoljenoj Udbini, nastojao je dajoj što više pomogne podrškom avijacije. Kako se u toku 23. avgusta avioni nisu mogli spuštati pod Udbinu, posada je šifrom javila da je opkoljena i da joj treba hitna pomoć u municiji i da je ostala bez vode.<sup>291</sup> U toku dana više puta joj je bacana municija i hrana. Preko italijanske vojne misije u Zagrebu dva puta je urgirano da Italijani intervenišu avionima i kopnenim trupama iz Gospića. Takođe je ustaške vojna misija na Sušaku od 2. italijanske armije (Superslode) tražila hitnu intervenciju, ali bez uspeha. Italijanima se nije žurilo da spasavaju Udbinu, pa su tek 26. avgusta bacili hiljadu kilograma hrane i golubove pismonoše radi održavanja veze. Istog dana oni izviđaju i bombarduju zonu Udbine-Bunić i Donji Lapac, bacivši oko 200 malih bombi i ispalivši 585 metaka po selima.<sup>301</sup> Pošto vodu nisu mogli doturati vazdušnim putem, to je po naređenju Glavnog stožera, u toku 24. avgusta, pored municije i hrane, u Udbinu bačeno i 1.800 limunova.<sup>311</sup> Činili su, kao što se vidi, sve što su mogli da spasu i održe Udbinu.

U tome cilju, po naređenju Glavnog stana poglavnika, u Udbinu je avionima 31. avgusta i 1. septembra prebačena 4. satnija (bez 1 voda) 3. ličke ustaške bojne iz Ličko-krbavskog ustaškog zdruha (brigade) iz Bihaća, pod komandom ustaškog satnika Ventura Baljka koji je odmah preuzeo komandu nad celom posadom. Prevoženje je trajalo dva dana, pošto je vršeno jednim avionom dok je drugi 31. avgusta zbog kvara ostao na uzletištu pod Udbinom. Ohrabreni izvanrednim uspehom, a dobivši veliko pojačanje i novog energičnog komandanta, nisu se držali više pasivno kao ranije već su krenuli u akcije počinivši pri tome nove velike zločine.<sup>321</sup>

Prvo svođenje poraznih rezultata trodnevnih borbi oko Udbine učinio je štab brigade 25. avgusta u izveštaju štabu 1. operativne zone.<sup>331</sup> Izveštaj je pisan

29) AVII, k.13, br. reg. 23/1.

30) Zb V-6, d. 95.

31) AVII, k. 13, br. reg. 25/1-11.

32) AVII, k. 113, br. reg. 36/15-8 i 9; k. 150a, br. reg. 50/4-1, k. 15, br. reg. 15/1-31, Zb V-9, d. 126; Zb V-32, d. 149. Preko obavешtajne službe saznavši za odlazak brigade u zapadnu Liku, oni počinju drske upade u okolna srpska sela. Tako, 28. septembra u 04 sata izjutra upadaju u s. Jošani gde su »poklali oko 200 ljudi, žena i dece i spalili i opljačkali sve do temelja. Grozna su zverstva napravili ovome selu. Ljude, žene i decu ložili su na vatri« (AVII, k. 130b, f. 16, d. 29; Zb V-32, d. 167). Ustaški izveštaj priznaje da su pobili 100 partizana, zarobivši tri puške (100 partizana a samo 3 puške!?) Ali zato su na Udbinu doterali: 3000 ovaca i koza, 80 goveda, 40 svinja, nešto konja i magaraca, posteljine i drugo. U selu Visuću su 1/2. decembra poklali 100 »odmetnika«, u stvari žena, dece i staraca.

33) Zb. V-6, d. 57.

neposredno pošto su se bataljoni samoinicijativno povukli od Udbine, napustivši »usku blokadu«. U njemu je posebno karakteristično: (1) predlog da se bataljoni povuku na širu blokadu na liniji Visuć - Mutilić - Mekinjar gde bi se mogli odmoriti i popuniti, a odmah zatim dodaje da su se bataljoni sami već povukli i napustili usku blokadu Udbine; i (2) kao da se žali kada kaže da »stanovništvo uopšte ne pokušava da se izvuče iz žice« što zvuči kao razočarenje u sopstvene zablude koje kao da ni posle svega što se dogodilo nije potpuno iščezlo.<sup>34</sup>

U tom izveštaju štab brigade naglašava da još nisu dobijeni ukupni izveštaji iz bataljona, ali prema trenutnim podacima gubicu su: 95 mrtvih, 167 ranjenih, ukupno izbačeno iz stroja 262 borca. Daje gubitaka, osim prikazanih u ovome izveštaju, bilo još posle njegovog pisanja potvrđuje i dopis šefa saniteta Ličke grupe od 26. avgusta iz bolnice Beli Potoci upućen štabu 1. zone, gde se kaže: »Molim javite šefu saniteta 2. udarne brigade da ranjenike sa Udbine ne šalje više u bolnicu 2. odreda na B. Potocima, nego u bolnicu 3. odreda u Dobroselo. To je zato, jer ovde nema više mesta u bolnici...«<sup>35</sup> Međutim, u konačnom izveštaju od 12. septembra kaže se daje bilo gubitaka: 94 mrtva, 161 ranjen, od kojih 10 naknadno umrlo, svega iz stroja izbačeno 255 boraca. Izgubljeno: 52 puške, 6 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 1 top, 1 protivkolski mitraljez, a da je zaplenjen 1 teški mitraljez sa 4.800 metaka. Dakle, nelogično zvuči da su po konačnom izveštaju istog štaba, gubici manji nego što su prikazani u izveštaju pisanom na osnovu nepotpunih podataka i dok borbe još nisu bile sasvim okončane, pa su gubici i dalje mogli biti uvećavani. Po izveštaju štaba zone od 19. septembra gubici su još manji: 93 mrtva, 160 ranjeno od kojih 10 naknadno umrlo, dok izveštaj Glavnog štaba Hrvatske od 23. septembra poslat Vrhovnom štabu kaže da je bilo: 93 mrtva i 180 ranjenih.<sup>36</sup> Pada u oči da se ovde broj mrtvih preuzima iz izveštaja zone ali je brojka ranjenih znatno uvećana, što je verovatno rezultat naknadno prispelih podataka iz bolnice u kojima su ranjenici smeštani, kao i iz drugih izvora. Sve ovo pokazuje da podaci o gubicima u ljudstvu, nisu bili tačno utvrđeni ni sređeni.

Gubici u naoružanju, takođe su potpuno nesređeni i daleko su bili veći od prikazanih. To je i razumljivo, jer u situaciji gdje je gotovo svaki treći borac pao pogođen, mrtav ili ranjen, pored izvlačenja i spasavanja ogromnog broja ranjenika (mrtvi nisu ni mogli biti pokupljeni). Nije bilo moguće pokupti ni njihovo oružje kada se zna da se sve to događalo na brisanom prostoru u pojasu najviše do dvesta metara od neprijateljskih rovova.

Međutim komanda udbinske posade u svom već pomenutom izveštaju, navodi da su partizani imali preko 300 mrtvih i kaže da su oni u toku 26. avgusta »pokopali oko 115 mrtvih, dok su ostale oni odvucli i pokopali«.<sup>37</sup> Slične

34) Pogledajmo šta o držanju u borbi tih domobrana i civila »koji simpatišu liniju naše borbe« kaže upravitelj kotarske oblasti Udbina u svom raportu ministru unutrašnjih poslova od 27. avgusta. Izveštavajući o žestini napada, o nestanku hrane za vojsku i civile, da »narod patnički izmučen očekuje još strašniji napad nego što su već izvršena dva«, on kaže: »Djela koja su učinjena sa strane posade i civilnog stanovništva su neopisiva.« Da su partizani na mestu ostavili preko 100 mrtvih, daje zaplenjeno 12 automatskih oruda, preko 150 pušaka, itd. Da se hitno pošalju vojničke snage koje će »spasiti živote dvije tisuće ljudi, a to ne ljudi već lavova koji su učinili djela koja su neopisiva kada se uzme u obzir položaj u kojem se nalazila vojska i civilno stanovništvo. Narod gladan, vojska gladna i malo što je imalo za jesti a to je bilo neslano« (AVII, k. 214, br. reg. 11/8-2). Isti 1. septembra u Zagrebu lično raportira daje »stanje u Udbini očajno.« Da oko 1.500 duša nema hrane, da nema gde stanovati. »Sve ono što je pučanstvo imalo to je za sebe rekvirirala vojska za ishranu posade, stoku i žito (10.000 kg).« (AVII, k. 214, br. reg. 11/8-3). Uporno je obijao pragove vojnih i civilnih vrhova po Zagrebu tražeći hitnu i neodložnu pomoć. Treba primetiti da u izveštajima sa Udbina nema ni traga likovanju pobjednika, ali se iz ovih izveštaja jasno razabire šta se sve nije znalo ni umelo iskoristiti da se Udbina relativno lako likvidira.

35) AVII, k. 1468. br. reg. 16/3.

36) Zb. V-7, d. 32, 48, 63.

37) M. Šakić u već pomenutom članku u knjizi »Lika u NOB-u 1942« neznajući za ovaj dokument navodi podatak daje bilo 115 mrtvih, što samo potvrđuje tačnost navedenog podatka.

podatke daje i upravitelj Kotara. Ako se ovaj podatak uzme u obzir, imajući u vidu daje izvestan broj (verovatno mali) poginulih izvučen i sahranjen u okolnim selima, onda po ovome broj poginulih nije manji od 120 boraca. U izveštaju neprijatelj kaže da su vlastiti gubici: 8 mrtvih i 10 ranjenih.

Prema tome, krajnji bilans žrtava 2. ličke brigade u borbama oko Udbine, uključujući i dva pridata bataljona iznosio bi: 120 mrtvih (najmanje) i 180 ranjenih. Ako se ima u vidu da je 2. bataljon 1. odreda iz rezerve imao svega 6 izbačenih iz stroja (1 mrtav, 5 ranjena) proizlazi da je u bataljonima prve linije svaki treći borac pao pogođen - mrtav ili ranjen.<sup>38)</sup>

U izveštaju od 12. septembra štab brigade u kritičkom osvrtu na celu akciju dotiče samo neke propuste, kao: slabu elastičnost svih štabova bataljona i štaba brigade, nesnalaženje štaba bataljona »Stojan Matić« na Gradini, slabu vezu, bukvalno shvatanje naređenja i odsustvo svake inicijative, da se nije znalo povući na vreme pa je većina žrtava pala u povlačenju, o slabom dejstvu tenkova i artiljerije. Ova kritička zapažanja se mogu prihvatiti. Međutim, u osnovi kritika je upućena starešinama potčinjenih jedinica, što bi bilo u redu kada bi sledovala i kritika sopstvenih ne malih promašaja. Ali toga nije bilo. Na primer, o pogrešnim procenama situacije i odatle o pogrešnim odlukama, kao: o olakom shvatanju i potcenjivanju neprijatelja, o neosnovanoj samouverenosti u sigurno iznenađenje a time lako zauzimanje Udbine, o nedostacima u koncepciji napada, o pogrešnoj odluci za ponovni napad i još pogrešnijoj za zadržavanje jedinica ispred neprijateljskih rovova kada više nisu bile u stanju ništa učiniti, izloživši ih time samo žestokim udarima sa zemlje i iz vazduha, što je nepotrebno uvećavalo ionako dotle velike gubitke, itd.

Štab 1. operativne zone, u pomenutom izveštaju Glavnom štabu Hrvatske od 19. septembra, video je razloge neuspeha ove akcije u »nepoznavanju neprijatelja i kvaliteta njegovih utvrđenja, slabom funkcionisanju veza u toku borbe i nizu nesretnih slučajnosti i okolnosti (vidljivost zbog mesečine, zabuna tenkiste, kojije gađao i po našem streljačkom stroju, slabi pogoci topova). Veliki gubici u ljudstvu bili su, pored ostalog, i zbog toga što je borbenost kod partizana bila visoka, te su ne obazirući se na žrtve jurišali na žicu i rovove.«

Navedeni razlozi neuspeha deluju neuverljivo. I najpovršniji osvrt na navedene »razloge neuspeha« odmah otkriva da u tome nije suština, već u slabom radu štabova. Podaci dati u zapovesti za napad pokazuju da se o neprijatelju i kvalitetu njegovih utvrđenja gotovo sve znalo. Nefunkcionisanje veze je, pre svega, propust organizatora. Nikakvih nesrećnih slučajnosti i okolnosti nije bilo: za mesečinu se znalo i propust je komandovanja što o tome nije vodilo računa, pogrešno ispaljeni rafal tenkiste nije mogao upropastiti napad brigade, ali je pravilna upotreba tenkova mogla pomoći napad, slabi pogoci topova su najviše rezultat nestručnosti pri odlučivanju o njihovoj upotrebi. Najzad, teško je prihvatiti tvrdnju da je visoka borbenost partizana razlog velikih gubitaka.

U ovoj dramatičnoj situaciji dostojnoj svakog divljenja i poštovanja je, sa jedne strane masovno junaštvo i požrtvovanje boraca u izvršavanju dobijenog borbenog zadatka, a sa druge strane, masovno druželjublje i samožrtvovanje u spašavanju svojih ranjenih drugova. Samo borci takvog borbenog duha i etike, proizašle iz dubine njihovih bića i bezrezervnih opredeljenja u borbi za slobodu, mogli su u onim izuzetno teškim i dramatičnim uslovima (gde je svaki treći pao pogođen) izvući, neposredno ispred neprijateljskih cevi, svojih 180 ranjenih drugova. I u noćnim jurišima i ujutru u izvlačenju od rovova, na sve strane su

38) U borbi za Bihać i neposrednu okolinu, uključujući i Ličko Petrovo Selo, osam partizanskih brigada sa oko 9.000 boraca imale su gubitke od oko 370 izbačenih iz stroja. Ali, uz te gubitke one su razbile a znatnim delom potpuno uništile ustaško-domobranksku grupaciju od oko 4.000 dobro naoružanih vojnika. (Mišo Leković: »Bihaćka operacija«, VII, Beograd, 1972, str. 97-99 i 176). Poređenje ovih činjenica ukazuje na razmere poraza 2. ličke brigade na Udbini.

padali mrtvi i ranjeni, a zdravi su zastali ili se vraćali da spasavaju svoje drugove ne misleći na sopstveni život, pri čemu su mnogi od njih dalje padali mrtvi ili ranjeni. Retki su primeri ovako masovno ispoljenog junaštva, masovnog (a može se reći i herojskog) samožrtvovanja u jurišima i u spasavanju ranjenih drugova. To je zapazio i neprijatelj, pa u svom izveštaju konstatuje da »su partizani imali veliko mnoštvo mrtvih (on ceni oko 300 - Đ.O), po koje kasnije dolaze i nastoje ih odvući u čemu i uspevaju djelomično, dok djelomično budu ranjeni i oni koji dolaze po njih.« U ovom slučaju stari vojnički aksiom, po kome: »Pobeduju oni koji veruju u pobedu« kao daje pogrešio, jer eto, oni su u pobedu čvrsto verovali, u toj veri i život žrtvovali, a pobedu u ovom boju ipak nisu izvojevali. To je samo na prvi pogled tako, jer oni su udarili temelje moralnoj snazi brigade za kasnije blistave pobeđe koje pripadaju i njima i u tome smislu njihove žrtve nisu bile uzaludne.

Analizirajući ovu akciju, isključivo na osnovu postojećih dokumenata obe strane, bez strasti i emocije, samo se potvrđuje poznata činjenica da i ratovati treba znati i umeti. Greške i promašaji koje su u ovoj akciji počinili komandanti i štabovi rezultat su, pre svega, pomanjkanja iskustva, stručnosti i znanja. Njihova skromna vojna znanja i veštine očigledno su bile nedovoljne za uspešno vođenje ukрупnjalih jedinica u složenim borbenim uslovima. Nisu to bili komandanti od zanata, već oduševljeni borci iznikli iz naroda u krvavoj i nepoštednoj borbi za opstanak i slobodu, pa ih tako treba posmatrati i ocenjivati. Tada su to bili najsposobniji kadrovi u tim sredinama, časni ljudi, neustrašivi i samopregorni borci, pod čijim rukovodstvom su do tada i kasnije poźnjevene mnoge male i velike pobeđe nad neprijateljima svih vrsta i boja.

Neuspeh na Udbini i neočekivano velike žrtve, stvorili su posebno teško stanje u Lici, naročito u Krbavi i okolini.<sup>39</sup> U očima naroda i boraca, pa i vojno-političkog rukovodstva, Udbina je postala pravi bastion, gotovo neosvojiva, pa se o njenoj likvidaciji za duže vreme nije ni razmišljalo, iako se stalno priželjkivalo. Posledice neočekivane velike pogibije, bile su vrlo duboke. Ali, nije bilo vremena za očajavanje. Ubrzo se zato rasplamtela želja za još jačim udarima po neprijatelju. U ratuje pobeđa (mala i velika) nad neprijateljem uvek slatka. Ona je pravi melem za dušu boraca, potiskuje u zaborav razočaranja od neuspeha i potištenost za palim drugovima, vraća samopouzdanje, podiže moral da se izdrži i najteže, podstiče na zalaganje, samopregor i požrtvovanje u borbi. U ovom slučaju uspeši i pobeđe su brzo usledile.

Pošto je 25. avgusta u rano jutro prekinula neposredni borbeni dodir s neprijateljem, brigada se našla na liniji Visuć - Mutilić - Mekinjar. Toga dana su bataljoni ojačanja otišli u sastav svojih odreda, a sutradan 26. avgusta, u selo Mekinjar pristigao je i njen 4. bataljon - Udarni, paje najzad i ona bila kompletirana. U stvari, toga dana je njeno formiranje završeno. U pomenutim i drugim selima jedinice su se nekoliko dana sređivale, odmarale i popunjavale. Razume se, teške gubitke nije bilo moguće nadoknaditi, ali su novi borci - dobrovoljci znatno ojačali njene proredene redove. Odmah, 25. avgusta, održanje sastanak partijske ćelije u štabu brigade, sa dnevnim redom: stanje u brigadi posle neuspeha na Udbini i mere koje treba preduzeti.<sup>40</sup> Nema podataka o sadržaju diskusije niti o dogovoru koje i kakve mere treba odmah preduzeti, kako borcima objašnjavati uzroke poraza i ogromnih gubitaka. Potom je održano nekoliko konferencija sa štabovima bataljona i jedna konferencija svih komunista u brigadi. Osim toga, svakodnevno su održavani sastanci i razgovori sa borcima po četama, vodovima, pa i po grupama. Zahvaljujući tako intenzivnom radu komunista u brigadi i na terenu kriza je brzo prebrođena. Moralno-političko stanje je brzo poboljšano,

39) AVII, k. 1467, br. reg. 25/4.

40) AVII, CK HRV, 1/334 (mikrofilm).

poverenje u sopstvene snage i oduševljenje za borbu povraćeno, želja za osvetom povratila je borbenost na pređašnju visinu. Bili su to opet oni stari samopouzdana, smeli i energični borci. Brigada se, poput feniksa, podigla iz sopstvene krvi, uspravila se, stala čvrsto na noge i odmah kročila u velike pobede koje su usledile čim je početkom septembra krenula u zapadnu Liku što je, kako je već pomenuto, i trebalo da bude njen prvi zadatak po formiranju.